

SATURS

PIRMĀ PLENĀRSĒDE

- Irēne Šneidere (Latvija)** Padomju okupācijas režīms Latvijā: pētniecības virzieni un problēmas 5
- Heinrihs Strods (Latvija)** Baltijas valstu okupācija. Ieskats periodizācijā, terminoloģijā un izpētē 7
- Ervīns Oberlenders (Vācija)** Sovetizācijas instrumenti 1939/40. un pēc 1944/45. gada 8
- Aleksandrs Ivanovs (Latvija)** Vēstures zinātne kā padomju politikas instruments: historiogrāfijas konceptuālais līmenis 10
- Aigi Rahi (Igaunija)** Projekts "Igaunijas iedzīvotāju zaudējumu vienots reģistrs": avoti un izpētes metodes 12

OTRĀ PLENĀRSĒDE

- Ilmārs Bišers (Latvija)** Politiskās sistēmas maiņa Latvijā 1940. – 1959. gadā: šo izmaiņu politiskais un juridiskais izvērtējums 17
- Daina Bleiere (Latvija)** Tiesnešu un prokuroru korpusi 1940. – 1941. un 1944. – 1953. gadā 18
- Dāvids Fēsts (Vācija)** Partijas darbinieki Igaunijas laukos (1944 – 1950) 21
- Aldis Bergmanis (Latvija)** Politiskās pārmaiņas Latvijā 1953. gadā 23
- Gatis Karlsons (Latvija)** Latviešu jurnieki: profesiju aizlieguma veidošanās piemērs (1945 – 1953) 24

TREŠĀ PLENĀRSĒDE

- Arvīds Anušausks (Lietuva)** Komunisma noziegumi Lietuvā (1944 – 1953) – vēsturiski statistiskais apskats 29
- Jānis Riekstiņš (Latvija)** 1949. gada 25. marta deportācija Latvijā 30
- Arturs Ķivklis (Latvija)** Represijas pret Latvijas Republikas parlamentāriešiem pēc Otrā pasaules kara 31
- Ainārs Bambals (Latvija)** Latvijas PSR VDM Iznīcinātāju bataljonu komandējošā sastāva personas lietas kā vēstures avots 33
- Jāks Pihlaus (Igaunija)** Bēgšana no okupētās Igaunijas (1947 – 1959) 34

CETURTĀ PLENĀRSĒDE

- Olafs Mertelsmans (Krievija)** Igaunijas rūpniecības attīstība pēc Otrā pasaules kara 39
- Gunārs Baltiņš (Latvija)** Padomju perioda statistikas metodoloģijas specifika 40
- Pēteris Zvidriņš, Edvīns Vitoliņš (Latvija)** Demogrāfiskie zaudējumi un etniskā sastāva izmaiņas Latvijā (1944 – 1959) 43
- Pārsla Eglīte (Latvija)** Padomju okupācijas ilglaika demogrāfiskās sekas 44

PIEKTĀ PLENĀRSĒDE

- Riho Altnurme (Igaunija)** Padomju politika attiecībā pret Igaunijas luterisko baznīcu 1944. – 1949. gadā un tās sekas 49
- Arunas Streikus (Lietuva)** Lietuvas katoļu baznīca un padomju režīms 1944. – 1953. gadā 50
- Elīza Zikmane (Latvija)** Latvijas Evaņģēliski Luteriskās Baznīcas attiecības ar valsti (1944 – 1959) 51
- Irēna Saleniece (Latvija)** Padomju skolu politikas daļu aspektu realizācija Daugavpilī (1944 – 1953) 53
- Jana Dreimane (Latvija)** Rīgas tautas bibliotēkas varas un sabiedrības interešu sadurā (1944 – 1953) 55
- Aina Štrāle (Latvija)** Bibliotēkas padomju ideoloģijas gūstā (1944 – 1953) 57
- Richards Pētersons (Latvija)** Padomju okupācijas varas politika pieminekļu aizsardzībā (1944 – 1953) 58

SESTĀ PLENĀRSĒDE

- Ritvars Jansons (Latvija)** Bruņotās pretošanās kustības Latvijā (1944 – 1956) vēstures izpētes stāvoklis un tālākie pētniecības virzieni 63
- Heinrihs Strods (Latvija)** Baltijas nacionālie partizāni 1944. – 1947. gada janvāris (bruņojums, sastāvs, kaujas) 64
- Zigmārs Turčinskis (Latvija)** Latvijas un Igaunijas nacionālo partizānu sadarbība (1945 – 1952) 66

SEPTĪTĀ PLENĀRSĒDE

- Elmārs Pelkaus (Latvija)** Latvijas neatkarīgā valstiskuma ideja bēgļu nometņu laikā (1944 – 1949) 71
- Dzintars Ērglis (Latvija)** Latvijas Centrālās padomes darbības atjaunošanas mēģinājumi un tās dalībnieku aresti Latvijā pēc organizācijas sagrāves 1945. gadā 72
- Kārlis Kangeris (Zviedrija)** Zviedrijas – PSRS attiecības un latvieši Zviedrijā (1941 – 1959) 74
- Valters Nollendorfs (Latvija)** Trimdas vēsturiskā apziņa literatūras spoguļi 40. un 50. gados: ienaidnieka, drauga, varoņa un cietēja tēls 76

KONFERENCES DALĪBNIKĪ 80

1. PLENĀRSĒDE

**PADOMJU OKUPĀCIJAS REŽĪMS
BALTIJĀ 1944. - 1959. GADĀ:
METODOLOĢIJAS, TERMINOLOĢIJAS
UN AVOTPĒTNIECĪBAS PROBLĒMAS**

vadītājs Dr.habil.hist. **Aivars Stranga**

PADOMJU OKUPĀCIJAS REŽĪMS LATVIJĀ: PĒTNIECĪBAS VIRZIENI UN PROBLĒMAS

Tieši pirms vienpadsmit gadiem – 1991. gada jūnijā notika līdzīga starptautiska konference ar nosaukumu “Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā”. Tolaik konference notika valstī, kura pilnībā vēl nebija atguvusi savu neatkarību. Protams, nevar un es arī negribētu salīdzināt to un mūsu konferenci – izmainījās laiki un līdz ar to arī mēs. Taču zināms posms ir noiets. Parādījās pilnīgi jauni pētniecības virzieni, ir pieejams daudz plašāks avotu klāsts, aug jauna pētnieku paaudze. Pagājušā gadsimta 90. gados aktīvi un ļoti veiksmīgi vēstures pētniecībā iekļāvās arhīvi, muzeji, jaundibinātās augstskolas. Latvijā iznāk trīs žurnāli par vēstures problemātiku, tai skaitā arī par to laikposmu, kuram ir veltīta mūsu konference. Kas neizmainījās? Ļoti dažādu iemeslu dēļ sabiedrības, politiķu un reizē ar to arī vēsturnieku uzmanības centrā joprojām ir 20. gadsimta norises Latvijā. Arī problēmas palika – dažas pat nemainīgā veidā.

Referātā tiek pievērsta uzmanība sekojošiem tēmas aspektiem.

1. To faktoru vidū, kas ietekmē gan pētniecības virzienus, gan vēsturniekus, manuprāt, īpašu lomu spēlē tas, ka, pirmkārt, Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošana bija saistīta ar mūsu tautas un valsts vēstures pārvērtēšanu. Reizē ar to arī vēsturnieki, viņu darbi, vērtējumi, secinājumi nokļuva sabiedrības uzmanības centrā. Otrkārt, kā zināms Latvija ir valsts ar relatīvi nelielu iedzīvotāju skaitu. Tāpēc saite “vēsturnieks – sabiedrība” ir daudz ciešāka nekā valstīs ar lielāku iedzīvotāju skaitu. Tieši tāpēc mūsu primārais uzdevums bija vispirms atdot parādus sabiedrībai. Lielā mērā ar to ir izskaidrojams tas, ka ļoti daudz publikāciju, zinātnisko konferenču, semināru bija veltīts padomju okupācijas režīma represijām un to upuriem. Taču tas tika noklusēts ilgu gadus!

Šinī virzienā ir sperts milzīgs solis uz priekšu. Viens no mūsu konferences uzdevumiem ir dalīties pieredzē uzkrātā, pārsvarā empīriskā materiāla apkopošanas un iepriekšējā (padomju) perioda historiogrāfijas noliegšanas posmā. Tas ir pilnīgi loģisks un pat nepieciešams posms mūsdienu Latvijas historiogrāfijā. Nākošais etaps varētu būt apkopojšie teorētiskie pētījumi.

2. Zināmas problēmas izriet no tā, ka dažkārt aplūkojamā laikposma vēstures pētniecība tik cieši savijas ar politiskām interesēm, nesaskaņām, ka grūti nošķirt, kur ir zinātne un kur – “valsts interešu” diktāts. Visvairāk tas skar Latvijas un Krievijas kopējās pagātnes izvērtējumu.

3. Daudzas problēmas ir saistītas ar to, ka sabiedrībā pastāv pretēji viedokļi (vērtējumi) par Latvijas vēsturi pēc Otrā pasaules kara. Viedokļu dažādība – tas ir pilnīgi saprotams demokrātiskā sabiedrībā. Es runāju par divām pieejām, kuras attīstās paralēli un nekur praktiski nekrustojās. Šīs divas pieejas (dalījums ļoti nosacīts) ir raksturīgas, no vienas puses, latviešiem un no otras – nelatviešiem, kuri dzīvo krievvalodīgā informatīvā vidē. Runājot, piemēram, par padomju okupācijas režīma represijām pret Latvijas iedzīvotājiem mēs pilnīgi loģiski lietojam jēdzienu genocīds vai genocīda iezīmes. Otrā sabiedrības daļa ļoti bieži turpina atkārtot vēl Staļina laika izgudrojumu par cīņu ar šķiras ienaidniekiem, it kā represijas tika veiktas vadoties no šķiriskā principa: no padomju varas cieta bagātnieki un ekspluatatori, nevis vienkārši ļaudis.

Var, protams, pateikt, ka vēsture un mīti ir nesaraujami jēdzieni. Tomēr uzskata, ka tas ir principiāls jautājums un te vēl priekšā grūts un nepateicīgs izskaidrošanas darbs. Grūts arī tāpēc, ka latviešu un krievu prese dažkārt pauž pretējus viedokļus un vērtējumus par vēstures norisēm. Dažkārt šķiet, ka pastāvēja divas Latvijas ar pilnīgi atšķirīgām vēsturēm. Krievu prese mūs dēvē par “galma vēsturniekiem”.

4. Joprojām sāpīga ir manas paaudzes vēsturnieku atbildības problēma. Manuprāt, lai izvairītos no atbildības mēs vienkāršoti savos vērtējumos pārmainām zīmes: kas bija agrāk negatīvs (“-”) kļūst par pozitīvu (“+”) un otrādi. Šai tendencei dažkārt ir arī nacionāla nokrāsa: viss sliktais nāca no cittautiešiem. Bet kur bijām mēs – latvieši? Visi bijām “slēpti disidenti”? Nē, dzīvojām tajā režīmā un arī sadarbojāmies ar to.

Vai tiešām tikai Latvijas komunistiskās partijas biedri bija tie “sliktie zēni”?

Kolaborācija padomju okupācijas režīma apstākļos – tā, manuprāt, ir viena no vissmagākajām problēmām mūsdienu Latvijas historiogrāfijā. Vainot citus, kā zināms, ir daudz vieglāk, nekā analizēt, izskaidrot, galu galā – nosodīt savu rīcību. Represijas veica, spīdzināja, par saviem draugiem un kaimiņiem rakstīja ziņojumus un izlaupīja arestēto un deportēto īpašumus arī latvieši. Vēsture nekad nav bijusi melnbalta.

Dr. habil. hist., Prof. HEINRIHS STRODS
Latvijas Okupācijas muzejs
Latvija

BALTIJAS VALSTU OKUPĀCIJA. IESKATS TERMINOLOĢIJĀ, PERIODIZĀCIJĀ, IZPĒTĒ

Baltijas valstu totalitārās okupācijas terminoloģijas, periodizācijas un koordinētas izpētes jautājumi ir atsevišķu starptautisku zinātnisko konferenču vai referātu tēmas. Tāpēc šo jautājumu risināšanai izteiktas tikai dažas domas, kaut gan vēsturiskos notikumus lietišķi var interpretēt tikai pēc ilgāka laika.

Ja bijušās koloniālvalsts aizstāvji uzskata, ka Baltijas valstis nekad 20. gadsimtā nav okupētas un kolonizētas, tad minēto faktu neapstrīdami pierāda demokrātiski orientēti zinātnieki. Vēl trešā grupa zinātnieku cenšas mazināt okupācijas un kolonizācijas lomu, lietojot okupācijas varas ieviesto terminoloģiju un periodizāciju, tā patiesībā cenšoties aizstāvēt koloniālvalsts viedokli.

Komunistiskās partijas diktatūra noteica to, ka pēckara gados netika veikti zinātniski pētījumi par 1939. – 1991. gada Baltijas vēsturi, bet t.s. sociālisma laikmeta vēsturnieki tika vērtēti atkarībā no tā, cik ātri un burtiski viņi savos darbos atkārtoja mainīgo PSKP ģenerāllīniju.

Baltijas valstu totalitārās vēstures periodizācijā un terminoloģijas skaidrojumos jāveic pētījumi, kas novērstu

garīgās okupācijas ietekmi, kā arī domu, ka Baltija atbrīvojusies no okupācijas jau 1945. gadā.

Vēstures pētījumos jāaptver visa Baltijas politiskā, saimnieciskā un kultūras vēsture, izvēršot koordinētu izpēti par genocīdu pret politiskajām un sociālajām grupām, par Baltijas valstu kolonizāciju nolūkā izmainīt etnisko sastāvu un nostiprināt robežas pie Baltijas jūras.

Nepieciešams pētīt Baltijas tautu bruņotās, nevardarbīgās un garīgās pretošanās vēsturi.

20. gadsimta noziegumu skaidrošanā starptautiskā mērogā liela nozīme ir abu totalitāro režīmu okupācijas izpētei Latvijā, Lietuvā un Igaunijā. Jāpaplašina Baltijas okupācijas vēstures dokumentu, rakstu krājumu un monogrāfiju sagatavošana un izdošana svešvalodās.

Dr. habil., Dr.h.c. ERVĪNS OBERLENDERS

Johana Gūtenberga universitātes Austrumeiropas vēstures institūts
Vācija

SOVETIZĀCIJAS INSTRUMENTI 1939/40. UN PĒC 1944/ 45. GADA

„Sovetizācija” ir tas politisko, ekonomisko, sociālo un terora pasākumu kopums, kas ļāva padomju varas orgāniem īsā laika periodā pilnībā pakļaut savai kontrolei buržuāziskas sabiedrības.

Ja šodien tiek pieņemts, ka Staļina rīcībā nebija nekāda ģenerālpilna Austrum- un Centrāleiropas un Dienvidaustrumeiropas valstu sovetizācijai, tad attiecībā uz 1939/1940. gadā pievienotajām teritorijām - kā mēs tagad zinām - šāds sovetizācijas plāns patiešām pastāvēja, un šī plāna pamatmodelis tūlīt pēc 1944/45. gada tika izmantots atkal. Šāds plāns bija A. Ždanova izstrādātā un PSKP Centrālās komitejas politbirojā 1939. gada 1. oktobrī pieņemtā rezolūcija "Par Rietumukrainu un Rietumbaltkrieviju". Salīdzinot šo plānu ar padomju politikas mērķiem un metodēm Baltijas republikās, Ziemeļu Bukovinā un Besarābijā, kļūst skaidrs, ka laikposmā no

1939. gada oktobra līdz 1941. gada jūnijam sovetizācija visur notika pēc vienota parauga, ar tiem pašiem instrumentiem. Tos, izņemot teroru, par ko politbirojā tika pieņemtas atsevišķas rezolūcijas, var iedalīt septiņās kategorijās:

1. Sarkanās armijas realizētā okupācija,
2. politiskās sistēmas pārveide, kas tiek formulēta kā "demokratizācija",
3. Komunistiskās partijas kā vienīgā politiskā spēka izveide,
4. padomju darbinieku masveida iepludināšana, lai nodrošinātu attiecīgās valsts vai teritorijas elites nomaiņu,
5. rūpniecības, tirdzniecības un banku nacionalizācija un iekļaušana centrāli plānotajā padomju ekonomikā,
6. "zemes reforma" ar ekspropriētās zemes sadali trūcīgajiem zemniekiem un kolektivizācijas kampaņu uzsākšana Rietumukrainā un Besarābijā,
7. izglītības sistēmas un kultūras vienādošana.

Papildus šiem sovetizācijas instrumentiem, pēc 1944/45. gada īpaši tika sekmēta lauksaimniecības kolektivizācija, skolu un izglītības sistēmas ieviešana atpalikušajos Rietumukrainas, Rietumbaltkrievijas un Besarābijas rajonos, tas bija arī pastiprinātas industrializācijas sākumposms; pēdējais apstāklis dramatiski izmainīja demogrāfisko situāciju Lembergā (*L'viv*) reģionā, kā arī Latvijā un Igaunijā.

Stalīniskie padomju valsts vadītāji līdz 1953. gadam savus integrācijas mērķus jau lielākoties bija sasnieguši. Taču drīz pēc Staļina nāves, beidzoties masu teroram, sāka izmainīties sociālais klimats. Turpmākajās desmitgadēs izšķiroša nozīme bija tam apstāklim, ka atkal priekšplānā stiprāk izvirzījās sociālo spēku dinamisms, kas deva nacionālajām elitēm (kas no 50. gadiem auga plašumā) iespēju, izmantojot pakāpeniski radušos izdevību, īstenot savas nacionālās intereses un celt savas tautas nacionālo pašapziņu. Arī šai pakāpeniskajai *desovetizācijas* procesa izpētei būtu jāklūst par vienu no Latvijas vēstures zinātnes centrālajām tēmām.

VĒSTURES ZINĀTNE KĀ PADOMJU POLITIKAS INSTRUMENTS: HISTORIOGRĀFIJAS KONCEPTUĀLAIS LĪMENIS

Padomju okupācijas gados, un it sevišķi tās sākumposmā, konstatējama Latvijas, Lietuvas un Igaunijas vēstures zinātnes pati augstākā politizēšanas pakāpe, kad varas orgāni vēsturi izmantoja kā politikas faktoru, lai risinātu savus ideoloģiskos un politiskos uzdevumus. Ņemot vērā padomju politikas unificēto raksturu trijās Baltijas valstīs, Latvijas historiogrāfijas likteni var uzskatīt par tipisku gadījumu, kurš reprezentē vēstures zinātnes un padomju politikas attiecību modeli, kas darbojās visās okupētajās Baltijas valstīs. Tādējādi, šim referātam ir "situatīvā pētījuma" (*case study*) ievirze, jo tā mērķis ir, izmantojot vienas nacionālās vēsturiskās skolas piemēru, atklāt šī modeļa galvenās iezīmes un funkcionēšanas pamatprincipus.

Atveidojot Latvijas padomju historiogrāfijas attīstības kopainu, lielāka nozīme ir jautājumam par vēstures zinātnes teorētiskajiem pamatiem, tās konceptuālajām pieejām nacionālās vēstures pētīšanai, jo historiogrāfijas konceptuālais līmenis ne tikai nosaka konkrētas interpretācijas, bet arī parāda historiogrāfijas kā padomju politikas instrumenta pielietošanas iespējas un ierobežojumus, iedarbības uz nacionālo pašapziņu potenciālu un reālu spēku. Latvijas padomju historiogrāfijas konceptuālā līmeņa pētīšana ļauj atklāt gan oficiālās ideoloģijas un marksistiskās metodoloģijas nozīmi un vietu nacionālajā historiogrāfijā, gan padomju režīma gaidas un ieceres vēstures pētīšanas un popularizēšanas jomā, gan arī vēsturnieku garīgo pretošanos obligātajai vēstures teorijai. Referātā tiek izvirzīta hipotēze: konceptuālo pieeju ziņā Latvijas padomju historiogrāfijā savijās (tomēr nav sintezējušās, saplūdušas vienā) trīs atšķirīgas historiogrāfiskās tradīcijas – padomju (marksistiskā), 19.gs. krievu nacionālā un latviešu nacionālā tradīcija. Par Latvijas padomju historiogrāfijas struktūrveidojošo faktoru jāuzskata krievu pirmspadomju vēsturiskā skola. Oficiālā padomju koncepcija, protams, būtiski

grozīja krievu nacionālās historiogrāfijas pamatatziņas, tomēr līdz galam tās nerevidēja un, rezultātā, pati nonāca 19.gs. krievu historiogrāfijas ietekmē. Tāpēc padomju vēstures koncepcijas uzspiešana Latvijas historiogrāfijai nozīmēja ne tikai latviešu vēstures zinātnes sovetizāciju, bet arī pārkrievošanu, jo latviešu historiogrāfisko tradīciju mēģināja aizstāt ar krievu historiogrāfisko tradīciju ar marksistiskās metodoloģijas un teorijas piemaisījumu.

Par Latvijas padomju historiogrāfijas galvenajām tēmām jāuzskata: tēze par to, ka latviešu apdzīvoto zemju pievienošana Krievijai bija "likumsakarīga" un tai bija "progresīva" nozīme; tēze par latviešu un krievu senseniem kontaktiem, kuri attaisnoja Latvijas pievienošanu Krievijas impērijai un Padomju Savienībai; tēze par latviešu un krievu draudzību, par kopīgu cīņu pret iekarotājiem. Visas minētās tēzes (būtībā – dogmas) tika izvirzītas un pamatotas jau 18. – 19.gs. krievu historiogrāfijā. Padomju historiogrāfija tikai atdzīvināja šīs idejas, jo tās labi kalpoja padomju politikai un totalitārā režīma mērķiem. Bet par padomju historiogrāfijas "oriģinālo" devumu Latvijas (un citu Baltijas valstu) vēstures pētīšanā var uzskatīt vēstures periodizāciju pēc formācijām, tēzes par šķiru cīņu, par ražotājspēku un ražošanas attiecību progresīvu attīstību, par komunistiskās (boļševiku) partijas lomu, par sociālistiskās revolūcijas neizbēgamību, par "vēstures viltotāju" pretautisko darbību utt. Bet, neskatoties uz to, ka tieši šiem jautājumiem bija veltīta lielākā daļa pētījumu, liekas, ka šo ideju iedarbības potenciālais spēks uz nacionālo pašapziņu bija mazāks, nekā tradicionālo, jau Krievijas impērijas laikā aprobēto koncepciju potenciāls.

Rezultātā padomju varas gados Latvijas historiogrāfija attīstījās dubultā – krievu nacionālās vēstures zinātnes un padomju (marksistiskās) historiogrāfijas – spiediena apstākļos. Neskatoties uz to, Latvijas padomju historiogrāfijai izdevās daļēji saglabāt savu identitāti un kontinuitāti, it sevišķi tādās pētniecības jomās, kā etnogrāfija, antropoloģija, arheoloģija, viduslaiku vēsture. Tas mazināja Latvijas padomju historiogrāfijas (kā padomju varas instrumenta) efektivitāti; tai pašā laikā nacionālās (pilsoniskās) historiogrāfiskās tradīcijas elementu

saglabāšanās vēstures zinātnē varēja atbalstīt latviešu nacionālās pašapziņas eksistenci un attīstību okupācijas gados.

Mag. AIGI RAHI
Tartu Universiāte
Igaunija

PROJEKTS "IGAUNIJAS IEDZĪVOTĀJU ZAUDĒJUMU VIENOTS REĢISTRS": AVOTI UN IZPĒTES METODES

Referāts ir par izpētes metožu un dažādu avotu izmantošanas problēmām, kas radušās, pārbaudot dažādu okupāciju izraisīto Igaunijas iedzīvotāju zaudējumu apmērus.

Padomju okupācija un Igaunijas iedzīvotāju zaudējumi. Pašreizējā izpētes situācija. Uz dokumentiem balstīta represiju izpēte Igaunijā sākās 80. gadu beigās. Pēdējo 12 gadu laikā Igaunijā ir veikts ievērojams represiju pētniecības darbs. Diemžēl jāatzīst, ka joprojām trūkst daudzu rādītāju aplēšu un uz daudziem jautājumiem nav gūtas konkrētas atbildes.

Vispārīgas ziņas par iedzīvotāju zaudējumu reģistra projekta vēsturi. Daudzas pētnieku grupas, komitejas un atsevišķi zinātnieki ir mēģinājuši noskaidrot Igaunijas iedzīvotāju zaudējumus. Katrs no tiem ir pievērsies tai vai citai represēto kategorijai, taču joprojām trūkst plašāka vēsturiska izvērtējuma jeb visaptveroša pētījuma. Kamēr nebūs pieejama vienota un integrēta datu bāze, mēs nevarēsim runāt par pārbaudītiem iedzīvotāju zaudējumu datiem. No otras puses, esošie dati neatrodas vienkopus un bieži ir savstarpēji pretrunīgi. Vienotas datu bāzes izveide, kas apvienotu visas esošās datu bāzes, ir neizbēgams solis. Represiju izpēte prasa vairāku avotu kompleksu izmantošanu, drošu datu bāžu izveidi un profesionālu analīzi.

Par projektu. 2000. gadā Tartu Universitātes Arhīvu pētniecības katedra uzsāka realizēt plašu izpētes projektu "Igaunijas iedzīvotāju zaudējumu vienots reģistrs". Projekta mērķis ir izveidot vienotu integrētu Igaunijas iedzīvotāju

zaudējumu reģistru par periodu no 1940. līdz 1989. gadam, aptverot visas iedzīvotāju kategorijas, kas cieta no dažādām okupācijām. Paralēli informācijai par neatgriezeniskiem iedzīvotāju zaudējumiem, reģistrā tiek ievadīta informācija arī par iedzīvotājiem, kas izbrauca no Igaunijas pavisam vai uz laiku, kā arī par iebraukušajiem cilvēkiem, bēgļiem, mobilizētajiem, evakuētajiem utt. Tādejādi projektā plānots iekļaut gan tiešos, gan netiešos Igaunijai radītos iedzīvotāju zaudējumus. Līdz šim projekta realizācija ir notikusi divos galvenajos vrzienos. Pirmkārt, anketu dati tiek ievadīti datorā; otrkārt, šie dati tiek apkopoti un salīdzināti ar jau esošajām datu bāzēm.

Projekta galvenais mērķis. Atsevišķu cilvēku lietas, kas plašāk pazīstamas kā t. s. čekas lietas, tagad glabājas Igaunijas Valsts arhīvā. No arhīva datu viedokļa, lietu veido dokumenti, no kuriem pirmie datēti ar 1919. gadu un pēdējie pat ar 80. gadiem. Vienā lietā ir apvienoti pilnīgi dažādi avoti. Valsts arhīvam, kas bija pakļauts Igaunijas PSR Iekšlietu ministrijai, bija zināma loma represiju politikas īstenošanā. Tas ļāva operatīvi iegūt informāciju par attiecīgo personu vai organizāciju. Lai atrastu kompromitējošu informāciju par kādu personu, tika pārmeklēts viens fonds pēc otra. Par katru aizdomīgu cilvēku tika aizpildīta anketa. Tā kā lietām ir ļoti gara vēsture un tās ir pārdzīvojušas dažādus režīmus un strukturēšanas principus, īpaša vērība jāpievērš avotu kritikai. Tomēr, lietu autori ir izmantojuši dokumentus, kas tagad jau ir zuduši, un par kuru kādreizējo eksistenci var uzzināt tikai no atsaucēm anketās. Arhīvu lietās atrodamie dati, lai gan vietumis būdami pretrunīgi, sniedz bagātu materiālu tālākai analīzei.

2. PLENĀRSĒDE

PADOMJU OKUPĀCIJAS REŽĪMA POLITISKĀS VARAS STRUKTŪRA

vadītājs Dr.habil.hist. **Antonijs Zunda**

POLITISKĀS SISTĒMAS MAIŅA LATVIJĀ 1940. – 1959. GADĀ: ŠO IZMAIŅU POLITISKAIS UN JURIDISKAIS IZVĒRTĒJUMS

1. Neatkarīgas Latvijas valsts izveidošanos 1918. gadā, tās likvidāciju 1940. gadā un tās otrreizēju atdzimšanu 1990. gadā noteica kā Latvijā notiekošie politiskie, ekonomiskie un militārie procesi, tā arī šie paši procesi starptautiskā mērogā, un tie ir jāvērtē kopsakarībā.

2. Latvijas valsts pirmoreiz izveidojās 1918. gadā reti izdevīgas starptautiskas situācijas iespaidā un, pateicoties latviešu tautas politiskās gribas vienotībai. Tās izveidošanos lielā mērā ietekmēja ASV prezidenta T. V. Vilsona slavenā 14 punktu programma. Savukārt, Latvijas valstiskuma likvidāciju 1940. gadā ietekmēja mieru mīlošo valstu nespēja konsekventi realizēt šo programmu ilgstošākā periodā. Divu diktatoru noslēgtais t.s. Molotova – Ribentropa pakts izrādījās spēcīgāks par 14 punktiem un izbeidza šīs programmas realizāciju. Šis fakts arī bija Latvijas valstiskās neatkarības likvidācijas pamats.

3. Vienlaikus Latvijas neatkarības likvidāciju sekmēja arī reģionāli un iekšpolitiski apstākļi:

3.1. Baltijas valstu nespēja izveidot politisku un militāru savienību savas neatkarības aizstāvēšanai;

3.2. parlamentārā režīma un demokrātisko brīvību likvidācija un to aizvietošana ar vienpersonisku diktatūru, kuru atbalstīja samērā ierobežoti iedzīvotāju slāņi, tautas masu pilnīga norobežošana no līdzdalības valsts pārvaldē;

3.3. ekonomiskā politika, kas galvenokārt bija vērsta uz lauku lielsaimnieku atbalstīšanu, atstājot novārtā pārējo iedzīvotāju grupu intereses;

3.4 vadoņa kulta veidošana, kas pēc sava rakstura maz atšķīrās no Staļina kulta un tāpēc atvieglāja viena kulta nomaiņu ar otru.

4. Latvijas aneksija bija prettiesiska. Tā bija pretrunā ar starptautisko tiesību normām. Diezgan ievērojami iedzīvotāju slāņi gan atbalstīja Ulmaņa režīma likvidāciju un šķietamo

parlamentārisma, kā arī demokrātisko brīvību atjaunošanu, taču Latvijas tauta nekad un nekādā veidā nav devusi piekrišanu Latvijas neatkarības zaudēšanai un tās inkorporācijai PSRS.

5. Latvijas okupācija un inkorporācija PSRS sastāvā noveda pie ļoti smagām sekām visai Latvijas tautai.

5.1. notika īpašumu (zemes, ražošanas uzņēmumu, dzīvojamo māju, kultūras objektu, banku noguldījumu) pārņemšana PSRS īpašumā;

5.2. latviešu tautas inteligentākās, radošākās un pieredzējušākās daļas masveida iznīcināšana un izsūtīšana trimdā;

5.3. cilvēku brīvās domas apspiešana, atļaujot paust tikai komunistiskās partijas akceptētus uzskatus;

5.4. tautas pilnīga atstumšana no politisku jautājumu risināšanas, likumdošanas un valsts pārvaldes.

Visi šie jautājumi tika nodoti tikai komunistiskās partijas lemšanā.

Dr. hist. DAINA BLEIERE
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts
Latvija

TIESNEŠU UN PROKURORU KORPUSS 1940.–1941. UN 1944.–1953. GADĀ

Par staļinisko represiju īstenotājiem pārsvarā ir rakstīts deportāciju un citu politisko represiju kontekstā, galvenokārt pievēršoties valsts drošības iestāžu darbiniekiem. Taču pētnieku uzmanību tikpat kā nav saistījis tiesnešu un prokuroru korpusi. Šīs amatpersonas bija ļoti būtiska tiesiskā represiju mehānisma sastāvdaļa sistēmā, kurā robeža starp politiskajām un nepolitiskajām represijām bija visai nosacīta un kriminālkodekss tika izmantots politisku un ekonomisku mērķu sasniegšanai.

Pamats padomju tiesas un prokuratūras sistēmai Latvijas PSR tika ielikts 1940.–1941. gadā, kad to pārsvarā veidoja no

PSRS "vecajām" republikām atsūtītie juristi. Lai gan lielu daļu zemāka līmeņa amatu sākotnēji ieņēma vietējie juristi ar Latvijas Universitātē iegūtu izglītību, 1941. gada pavasarī viņi strauji tika izstumti no tiesībsargājošajām iestādēm, aizstājot ar kreisi noskaņotiem jurisprudences studentiem vai cilvēkiem vispār bez juridiskās izglītības.

1944.–1945. gadā pirmskara LPSR Prokuratūras un Tieslietu Tautas komisariāta darbinieki, no citām republikām atsūtītie darbinieki, kā arī demobilizētie karavīri (pārsvarā no Latviešu divīzijas) bija galvenais kontingents, uz kuru balstījās tiesas un prokuratūras iestādes. Sākotnēji ļoti maz tika izmantoti cilvēki, kas kara laikā bija atradušies Latvijā, izņemot bijušos partizānus. Pirmskara Latvijas Republikas juristi pārsvarā darbojās advokatūrā, notariātā un kā juriskonsulti, lai gan arī no šīm jomām 1947.–1948. gadā vairums tika padzīti.

40. gadu beigās un 50. gadu sākumā palielinājās vietējo iedzīvotāju pieplūdums tiesā un prokuratūrā, lai gan, no vienas puses, to ierobežoja vietējo iedzīvotāju nevēlēšanās iesaistīties represīvo orgānu darbā, no otras, viņus arī dažādu politisku iemeslu dēļ rūpīgi atsijāja. Tomēr nepieciešamība zināt latviešu valodu zināmā mērā ierobežoja iebrucēju karjeras iespējas tiesās, mazāk prokuratūrā.

Prokuratūrā un tiesā, īpaši vietējā līmenī, speciālistu trūkuma dēļ pirmajos pēckara gados iekļuva ne mazums cilvēku, kuru izglītība, profesionālā kvalifikācija, vispārējās kultūras līmenis un morālās īpašības nekādi neatbilda ieņemamajam amatam.

Tiesnešu un prokuroru vispārējās izglītības un juridiskās kvalifikācijas līmenis bija ļoti zems. Latvijas PSR 1947. gada sākumā no vadošajiem Prokuratūras darbiniekiem juridiskās izglītības nebija 125 darbiniekiem (60 %). No šiem 125 darbiniekiem 50 cilvēkiem bija vidējā izglītība, 57 - 7–9 klašu izglītība, bet 18 – pamatizglītība. Tieslietu ministrijā no 29 vadošajiem un operatīvajiem darbiniekiem tikai 7 bija augstākā juridiskā izglītība, bet 4 – vidējā juridiskā izglītība. Juridiskos kursus bija beiguši 6 cilvēki. Augstākajā tiesā no 19 vadošajiem darbiniekiem juridiskās izglītības nebija 15, bet augstākā bija tikai 3 cilvēkiem. No 60 tautas tiesnešiem tikai 2 bija augstākā

juridiskā izglītība, 12 – vidējā juridiskā izglītība, kursus bija beiguši vairums – 46, nekādas juridiskās izglītības nebija 9 cilvēkiem.

No 50. gadu sākuma tiesnešu un prokuroru vispārējās un profesionālās izglītības līmenis diezgan strauji pieauga, lai gan t. s. praktiski joprojām turpināja darboties justīcijas iestādēs. Juridiskās izglītības kvalitāte aplūkojamajā laikposmā bija ļoti zema. Tā bija orientēta pārsvarā uz spēkā esošo likumu, instrukciju un kriminālprocesa kodeksu zināšanām. “Buržuāziskās” jurisprudences pārzināšana bija nevajadzīga un nevēlama padomju juristam, kuram bija jābūt pirmām kārtām centīgam ierēdnim – partijas un valdības norādījumu īstenotājam.

Noteicošais prokuroru un tiesnešu atlases kritērijs bija politiskā uzticamība. “Nepareiza” sociālā izcelsme vai darbība pagātnē bija gandrīz nepārvarams šķērslis karjerai. Tomēr bija arī izņēmumi, piemēram, pēc kara augstu tika vērtēta dalība karā PSRS pusē. Prokuratūrā un tiesās darbojās daudzi bijušie Latviešu divīzijas karavīri, kuri citos apstākļos nedrīkstētu strādāt šajā darbā kā neatbilstoši politiskiem kritērijiem.

Jāatzīmē, ka prokurori un tiesneši aprīņķos un rajonos bija stipri atkarīgi no vietējās varas, it īpaši no partijas komitejas sekretāra labvēlības, telpu, apkures, transporta un daudzu citu apgādes jautājumu ziņā. Vēl būtiskāk bija tas, ka vietējo partijas instanču viedoklis bija noteicošais, spriežot par attiecīgā tiesneša vai prokurora atbilstību ieņemamajam amatam. Politiskā atkarība nemanāmi pārauga sadzīviskā atkarībā un korupcijā.

Acīmredzot daļa juristu liberalizāciju pēc Staļina nāves uztvēra ar atvieglojumu – īpaši jaunie juristi, kas nesen bija beiguši mācību iestādes un vēl nebija iegrimuši rufīnā. Lielai daļai juristu tā bija traģēdija, jo šķietami gruva principi, kas bija ieaudzināti gandrīz desmit gadu laikā. Taču faktiski padomju justīcijas pamatprincipi un nostādnes nemainījās.

PARTIJAS DARBINIEKI IGAUNIJAS LAUKOS (1944–1950)

Pēdējā laikā staļinisma izpētē mainījušies uzsvāri divos svarīgos aspektos. No vienas puses, agrāko centrālo pozīciju, saskaņā ar kuru Maskavā izstrādātie plāni bieži bez kritikas tika pieņemti par realitāti, ir nomainījusi plašāka pieeja, kas ņem vērā atšķirības dažādos padomju impērijas reģionos. No otras puses, ir notikusi tematikas maiņa. Pēdējā laikā lielāka uzmanība tiek pievērsta Staļina ēras procesos iesaistītajiem cilvēkiem, viņu cerībām un mentalitātei.

Igaunijas lauku sovetizācijas izpēte dod iespēju pievērsties abiem aspektiem. Šī tēma atspoguļo problēmas, ar kādām saskārās padomju režīms un stratēģiju, kādu tas pielietoja, cenšoties inkorporēt robežvalsti un aptvert visattālākos tās nostūrus - laukus. Šī tēma uzmanības lokā izvirza Igaunijas vidusmēra partijas darbinieku: ko viņš domāja par savu rīcību, īstenojot politiku, kas lielā mērā balstījās uz vietējo iedzīvotāju terorizēšanu un pēc postošā kara tik ļoti nepieciešamo ekonomisko resursu iznīcināšanu. Cik liela nozīme bija ideoloģijai, un kā viņa rīcību ietekmēja tādi faktori kā karjeras iespējas, bailes no soda utt.? Kāda loma bija piederībai pie igauņu tautas?

Laukos partijas darbinieki bija ļoti dažādi. Viņi tika savervēti galvenokārt no Igaunijas strēlnieku korpusa un Sarkanās armijas rindām; tie bija gan tādi igauņi, kas bija uzauguši Padomju Savienībā, gan tādi, kas kādreiz bija dzīvojuši Igaunijas Republikā un pat tādi, kas bija dienējuši Igaunijas Republikas armijā. Daļa partijas darbinieku bija krievi. Partijas darbinieku cerības un uzvedība ļoti atšķīrās, sākot no tādiem, kuri izmantoja savu oficiālo stāvokli personīgo mērķu īstenošanai, līdz tādiem, kuri jutās kā lauku iedzīvotāju aizstāvji un iebilda pret partijas un valsts amatpersonu korumpētību. Atšķīrās arī darbinieku uzskati par to, ko nesīs padomju vara. Cik tālu savos maldos viņi varēja aiziet, raksturo kāda partijas

darbinieka uzstāšanās konferencē 1945. gada janvārī, kurā viņš slavēja padomju varu par brīvā tirgus atjaunošanu pēc vācu okupācijas laikā valdošajiem ierobežojumiem.

Partijas vadība labi apzinājās darbinieku kontroles problēmas, taču pirmajos pāris gados nespēja tām rast risinājumu. 1946. gadā paralēli Vissavienības kontrolei, tika pārbaudīti Igaunijas partijas darbinieki un valsts amatpersonas. Pārbaudes rezultāti atklāja abus iepriekš minētos apstākļus. No vienas puses, tika minēti tādi trūkumi kā alkoholisms, savas varas ļaunprātīga izmantošana un disciplīnas trūkums, no otras - pārlicēgi "mīksta" attieksme pret tiem, kurus ar attiecīgo partijas darbinieku bieži saistīja radniecība vai personīgas attiecības. Tostarp kavējās zemes reformas plānu īstenošana, tā arī nekad nerasniedzot savu mērķi - novilkt stingru robežu starp iekārtas atbalstītājiem un ienaidniekiem, ekonomiski iznīcinot pēdējos un atbalstot pro-padomiski noskaņotus darbiniekus.

Problēmas izraisīja daudz un dažādi apstākļi, ne tikai "ideoloģiski noturīgu" darbinieku trūkums. Norādījumi no centra bieži vien bija neviennozīmīgi un pretrunīgi, atstājot pašu vietējo partijas darbinieku ziņā izlemēt, vai pievērsties politiskajiem plāniem un neizpildīt ekonomiskos, vai arī ignorēt politisko pusi, lai uzturētu ražošanu. Bez tam, augstās īpašuma nodokļa likmes atturēja trūcīgos zemniekus saņemt zemi no valsts. Taču partijas politika ignorēja visas iekārtas kļūdas, kuru analīze liktu apšaubīt pašas iekārtas pareizumu. Partijas vadība koncentrējās tikai uz personālijām. Kā izteicās Jeļena Zubkova (*E. Zubkova. Russia after the War. Hopes, Illusions, and Disappointment, 1945-1957.- London,- 1998.*), neveiksmju iemesli nekad netika meklēti, vienmēr tika meklēti tikai vainīgie. Līdz ar to 1946. gadā strauji pieauga atlaisto vietējo partijas darbinieku skaits.

Lai gan 1947. gadā cilpa ap laukiem savilkās daudz ciešāk, uzsāktā kolektīvizācijas kampaņa saskārās ar līdzīgām problēmām. Vietējie partijas darbinieki izrādījās nespējīgi efektīvi sekmēt kolektīvizāciju, jo viņi par to uzzināja pēdējie. Bez tam, pārāk labi pazīstot Krievijas piemēru, ne tikai vienkāršie zemnieki, bet jo īpaši lauku komunisti kolhozos stājās ļoti negribīgi. Samērā daudzi partijas darbinieki 1947/1948. gada kolektīvizāciju uztvēra tikai kā kārtējo kampaņu, kas drīz beigsies un tiks aizmirsta, kamēr līdz milzu apmēriem palielinātie

lauksaimniecības nodokļi 1947. gadā piespieda tuīgos zemniekus iestāties kolhozā, lielais vairākums zemnieku kolhozos iestājās tikai pēc 1949. gada marta masu deportācijas.

Referātā autors ir iecerējis:

- sniegt detalizētāku pārskatu par Igaunijas vietējo partijas darbinieku sociālo piederību, mentalitāti un vēlmēm;
- analizēt lauku komunistu karjeras struktūru;
- interpretēt Maskavas un Tallinas līderu politiku attiecībā uz lauku darbiniekiem.

ALDIS BERGMANIS

LR SAB Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs
Latvija

POLITISKĀS PĀRMAIŅAS LATVIJĀ 1953. GADĀ

Referātā apskatītas izmaiņas Padomju Savienībā realizētajā represīvajā politikā – vispirms valstī izsludinātā amnestija dažādu kategoriju ieslodzītajiem, kas lielākoties skāra par kriminālnozieģumiem notiesātos. Drošības orgānu darbiniekiem aizliedza fiziski ietekmēt apcietinātos, reorganizējot arī pašu valsts drošības orgānu struktūru. Cilvēkiem, kuri neiesaistījās politiskajā darbībā vairs nevajadzēja uztraukties, ka viņus bez iemesla varētu apcietināt.

Latvijā aktuāls bija nacionālais jautājums. Tas bija cieši saistīts ar latviešu valodas statusu Latvijas PSR. Vadošajos amatos latvieši tikpat kā nebija pārstāvēti. Ja kopumā Latvijas PSR latviešu skaits pēc 1959. gada tautas skaitīšanas datiem - oficiālās statistikas datiem - bija 62 %, tad 1953. gadā vadošajos amatos tautsaimniecībā šis skaitlis bija ievērojami mazāks – no visiem rūpnīcu direktoriem un galvenajiem inženieriem latviešu bija 22,5 %, kolhozu priekšsēdētāju – 12 %, bet MTS (mašīnu traktoru stacijas) direktoru – 45 %. Skaitļi liecina par latviešu diskrimināciju.

1953. gada 12. jūnijā PSKP CK pieņēma lēmumu, kurš paredzēja uzsākt radikālu iepriekšējos gados realizētās

nacionālās politikas maiņu un lielā mērā pavēra plašas iespējas konformistiski noskaņotiem vietējiem iedzīvotājiem. Lai gan 1953. gada jūlijā PSRS augstākajos varas ešelonos attieksme pret šo lēmumu mainījās, tomēr tas līdz 1959. gadam netika atcelts. Šo iemeslu dēļ netika realizētas konsekventas izmaiņas nacionālajā politikā. Baltijas republiku iedzīvotājus Maskavā joprojām uzskatīja par potenciāliem nodevējiem un atbildīgos amatus lielākoties piešķīra ieceļotājiem.

Mag. hist. GATIS KARLSONS
Latvijas Valsts arhīvs
Latvija

LATVIEŠU JŪRNIKI: PROFESIJU AIZLIEGUMA VEIDOŠANĀS PIEMĒRS (1945- 1959)

Kopš 19. gs . 2. puses jūrniecība bija tā sfēra, kur latvieši sekmīgi varēja īstenot savas spējas un senās tradīcijas. Pirmskara Latvijā jūrā gāja 3 tūkstoši jūrnieku un vēl 2 tūkstoši strādāja ar kuģniecību saistītajās nozarēs. Pēc Otrā pasaules kara darbs tirdzniecības flotē latviešiem kļuva par aizliegto profesiju. No visiem Latvijas jūrniekiem viņu skaits nekad nepārsniedza 20 %.

Pēc kuģu un jūrniecības uzņēmumu nacionalizācijas tika ieviesti pirmie amatu aizliegumi. Par nevēlamiem kļuva bijušie Jūrniecības departamenta, kuģniecību un jūras aģentūru darbinieki, kādreizējo politisko partiju biedri un aizsargi. Viņus atlaida, arestēja vai kopā ar ģimenēm izsūtīja uz Sibīriju. Diemžēl, pagaidām nav iespējam noskaidrot visus traģiskos likteņus, pētījumus šajā jomā vēl jāturpina. Lai nodrošinātos pret bēgšanu uz ārzemēm, pēc VDTK norādēm no kuģiem sāka "noņemt" neuzticamāko personālu. Līdz 1941. gada februārim, par cēloni minot pretpadomju noskaņojumu, daļību "fašistiskās organizācijās," radniekus ārzemēs u. c., no tālbraucēju kuģiem "noņēma" 133 jūrniekus. Viņu atlaišana un pārceļšana citos darbos turpinājās vēl kara pirmajos mēnešos. Kara laikā daudzi

krita abu karojošo valstu armijās, gāja bojā līdz ar kuģiem vai tika arestēti un netaisnīgi sodīti. 930 jūrnieki 1944. - 1945. gadā devās trimdā. 1945. gada beigās Latvijā bija tikai 361 jūrnieks. Kuģniecībā pārsvarā strādāja latvieši. 1946. gada 1. janvārī no 108 kuģu stūrmaņiem un mehāniķiem latvieši bija 77.

Tomēr jau 1945. gada martā Valsts jūras kuģniecības priekšnieks Andersens ziņoja LK(b)P CK, ka lielāko daļu jūrniekus to politisko īpašību dēļ nevarēs nodarbināt ārzemju kuģniecībā. Tā kā daudzi bija palikuši okupētajā teritorijā viņi tika uzskatīti par padomju varai nelojāliem. Kamēr pastāvēja uzdevums pēc iespējas vairāk un ātrāk pārvest vācu vērtīgākās rūpnīcu iekārtas un kuģus, personāla "tīrīšanas" nenotika. Taču, politisko iemeslu dēļ, Latvijas kuģiem bija aizliegts doties tālāk par Vācijas ostām.

1946. gada jūnijā PSRS Jūras flotes ministrija izdeva īpašu instrukciju, kurā komandēt uz ārzemēm aizliedza: *personas, kurām tiesa atņēmusi vēlēšanu tiesības, sodītos par kontrrevolucionāriem, krimināliem un savtīgiem noziegumiem; administratīvi izsūtītos, ārvalstu pavalstniekus, personas, kurām ir represēti radnieki (tēvs, māte, brāļi, māšas, sieva, bērni); personas, kurām tuvi radnieki emigrējuši no PSRS; no PSRS emigrējušas un pēc tam atgriezušās personas; personas, kuras brīvprātīgi dienējušas balto armijās un iestādēs, interventu armijās un iestādēs; personas, kuras dienējušas vācu iebrucēju armijās un iestādēs, ārzemju misijās dienējušas, pēc 1917 gada uz ārzemju kuģiem strādājušos (izņemot PSRS iestājušos valsts flotēs dienējušās personas), personas, kuras palikušas vācu fašistu uz laiku okupētajā teritorijā; personas, kuras atlaistas no jūras flotes ministrijas, kā arī ministrijas uzņēmumiem un organizācijām par zādzībām, rupju darba disciplīnas pārkāpšanu, ražošanas dezorganizāciju un morāli- sadzīvīsku izlaidību; personas, kuras sevi kompromitējušas ar nepiedienīgu uzvedību ārzemēs, morāli nenoturīgas personas.*

Kopš 1946. gada jūnija kuģu kapteiņu pirmie palīgi vai kapteiņu palīgi politiskajā darbā kopā ar kuģniecībā izveidotajām Politdaļām sāka kontrolēt jūrnieku uzticamību. Latvijas valsts kuģniecība kopā ar Melnās jūras valsts kuģniecību tika uzskatītas par visneuzticamākajām, to komandas bija "īpaši piesārņotas ar šaubīgiem un morāli nenoturīgiem elementiem."

Jūrnieku "tīrīšanas" sākās 1946. gada novembrī. To veikšanai ar VK(b)P CK un PSRS Ministru Padomes lēmumu tika izveidotas īpašas komisijas pie Apgabalu un Novadu partijas komitejām un republiku, tai skaitā arī Latvijas, partijas centrālkomitejām. Rezultātā līdz 10. maijam no darba Latvijas valsts kuģniecībā tika atbrīvoti 249 jūrnieki. No tiem 163 atlaida par *atrašanos okupētajās teritorijās*, 30 par *politisku neuzticamību*, 18 par *radnieku neesamību krastā*, 14 par

“Uzvedības nolikuma ārzemēs” pārkāpšanu, 7 par atrašanos vācu gūstā. Pārējo atlaišanas iemesli bija: “darbs uz vācu kuģiem, bijusī sodāmība, disciplīnas pārkāpumi, morāla nenoturība, kontrabanda un spekulācija, veselības stāvoklis un huligānisms.” Kopumā 1946. - 1947. gadā tika “iztīrīti” vairāk nekā 300 jūrnieki. Neuzticoties jūrniekiem, visus PSRS kuģus pēc to apkalpju lojalitātes sadalīja 3 kategorijās. Pirmajā ieskaitīja kuģus ar īpaši uzticamām ekipāžām, tiem nebija apmeklējamo ostu un jūru ierobežojuma. 2. kategorijas kuģiem, komandu neuzticamības dēļ, bija atļauts braukt tikai pa noteiktām, iepriekš apstiprinātām līnijām. Pārējos kuģus ieskaitīja kabotāžā. Tā kā Latvijas kuģi lielākoties piederēja pie 2. kategorijas, to darbība tika ierobežota ar Baltijas jūru un Murmanskas un Špicbergenas ostām. Līdz 1953. gadam flote sastāvēja no mazas tonnāžas, veciem un nolietotiem kuģiem.

Tā kā gandrīz katrs latvietis bija palicis Vācijas okupētajās teritorijās un ieguvis arī radus ārzemēs, tīrīšanu rezultātā 1947. gada maijā no 316 Latvijas jūrniekiem palika 26 latvieši (9%). 1952. gadā no 603 jūrniekiem latvieši bija 34 (5.6%). Arī turpmāk viņu skaits nebija liels:

Gads	Jūrnieku kopskaits	T. sk. latvieši	%
1958	670	100	14.9
1960	1029	193	18.7
1965	2531	245	9.7
1970	3581	437	12.2
1987	5303	334	6.3

Līdz pat 80. gadu beigām darbs tirdzniecības flotē latviešiem bija gandrīz pilnīgi aizliegts.

3. PLENĀRSĒDE

PADOMJU OKUPĀCIJAS REŽĪMA REPRESĪVĀ POLITIKA BALTIJĀ UN TĀS SEKAS

vadītājs Dr.habil.hist. **Heinrihs Strods**

KOMUNISMA NOZIEGUMI LIETUVĀ (1944 – 1953) – VĒSTURISKI STATISTISKAIS APSKATS

Visi Lietuvas sabiedrības slāņi, pati valsts un ikviens tās pilsonis cieta smagus zaudējumus, par padomju terora upuriem kļuva un no tās vai citas vardarbības izpausmes cieta 456 tūkstoši cilvēku, tātad katrs trešais pieaugušais. 93% no visiem ieslodzītajiem un 96% no izsūtītajiem Lietuvas iedzīvotājiem pēc tautības bija lietuvieši. No šiem 456 tūkstošiem aptuveni 350 tūkstoši tika ieslodzīti cietumos, deportēti, izsūtīti uz GULAGa nometnēm vai noslepkavoti (kopumā 332 tūkstoši cilvēku). Apmēram 25-33% izsūtīto gāja bojā izsūtījuma vietās un apmēram 25% nevarēja atgriezties Lietuvā. Lietuvā tika nogalināti 26 tūkstoši cilvēku. Terors, karš vai okupācijas spēku tiesas spieda emigrēt no Lietuvas apmēram 500 tūkstošiem cilvēku. Ja šim skaitlim pieskaitām vēl nacistu diktatūras upurus, no kuriem 245 tūkstoši, tai skaitā 200 tūkstoši ebreju, tika fiziski iznīcināti, tad Lietuvas iedzīvotāju zaudējums sasniedz 33% no kopējā valsts iedzīvotāju skaita 1940. gadā.

Mēģinot aplēst Lietuvas Republikai nodarīto finansiālo zaudējumu, iegūstam skaitli - 278 miljardi dolāru, no tiem genocīda un represiju radītie kaitējumi sasniedz 1, 849 miljardus dolārus, deportāciju un izsūtījumu uz GULAGa nometnēm radītie zaudējumi sastāda 53,8 miljardus dolāru (kā neiegūtie valsts ieņēmumi) utt.

Sovetizācijas procesu pavadošais terors, kara noziegumi, noziegumi pret cilvēci un genocīda noziegumi iznīcināja ne tikai cilvēkus, bet veselas sabiedrības grupas ar to kultūru, īpašumu un sociālo ietekmi.

Lietuvas iedzīvotājiem nodarītie demogrāfiskie, materiālie un cita veida zaudējumi atstāja paliekošu ietekmi un to sekas vēl ilgi būs jūtamas Lietuvas valsts dzīvē un sabiedrībā kā nebeidzams atgādinājums par komunisma režīma noziegumiem.

1949. GADA 25. MARTA DEPORTĀCIJA LATVIJĀ

Plašas deportācijas, kuras tika vērstas kā pret atsevišķiem iedzīvotāju slāņiem, kategorijām, tā arī pret veselām tautām, bija viens no represiju veidiem, kurus Padomju Savienības Komunistiskās partijas vadoni un PSRS valstsvīri ilgus gadus pielietoja t. s. Proletariāta diktatūras un sava valdošā stāvokļa nostiprināšanai.

Latvijas iedzīvotājus deportācijas šausmas pirmo reizi skāra 1941. gada 14. jūnijā, kad uz Sibīrijas ieslodzījuma un noņemšanas vietām tika aizvesti vairāk nekā 15 tūkstoši cilvēku, tajā skaitā ievērojami Latvijas valstsvīri, militārie un saimnieciskie darbinieki, zinātnieki, zemnieki.

1945. gada 5. – 6. februārī no Rīgas un tās apkārtnes izsūtīja vācu tautības pilsoņus un bezpajumtniekus.

Pati lielākā, 1949. gada 25. marta deportācija, galvenokārt, tika vērstā pret kādreiz turīgākajiem zemniekiem, kā arī t. s. nacionālistiem un viņu ģimenes locekļiem. Šās deportācijas mērķis bija radīt priekšnoteikumus, lai individuālās zemnieku saimniecības pēc PSRS parauga apvienotu kolektīvajās saimniecībās – kolhozos. 1949. gada 29. janvārī PSRS Ministru Padome pieņēma pilnīgi slepenu lēmumu, ar kuru uzdeva PSRS Valsts drošības ministrijai un PSRS Iekšlietu ministrijai sagatavot deportācijas akciju, lai līdz 1949. gada pavasara sējai no Baltijas izsūtītu vairāk nekā 29 000 t. s. kulaku un nacionālistu ģimenes. Lielā nozieguma priekšdarbi tika paveikti 1949. gada februārī un marta sākumā. 1949. gada 25. martā uz „mūža noņemšanu” Sibīrijā tika izsūtīti vairāk nekā 42 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju. Viņu palikušā manta tika izdalīta jaundibinātajiem kolhoziem vai citām iestādēm, kā arī izpārdota vietējās patērētāju biedrības veikalos.

Nomētinājuma vietās – Amūras, Omskas un Tomskas apgabalos izsūtītajiem PSRS Iekšlietu ministrijas speckomandantūru uzraudzībā bija jāstrādā vietējos kolhozos

un padomju saimniecībās. Viņu atbrīvošana aizsākās tikai pēc PSRS diktatora J. Staļina nāves 1953. gada martā, galvenokārt piecdesmito gadu vidū. Pēc atgriešanās no Sibīrijas viņiem konfiscētais īpašums netika atdots, netika atjaunotas arī citas izsūtīšanas laikā atņemtās tiesības.

1949. gada 25. marta deportācija ir jāvērtē kā padomju režīma klajš genocīds pret latviešu tautu.

ARTURS VINKLIS

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts
Latvija

REPRESIJAS PRET LATVIJAS REPUBLIKAS PARLAMENTĀRIEŠIEM PĒC OTRĀ PASAULES KARA

Pēc Otrā pasaules kara padomju režīma represīvās iestādes turpināja to Latvijas parlamentāriešu (bijušo Satversmes sapulces un Saeimas deputātu) vajāšanu, kuri vēl bija palikuši Latvijā un kurus neskāra iepriekšējais visplašākais 1940.–1941. gada represiju vilnis. No 1946. gada februāra līdz 1960. gada septembrim kopumā tika apcietināti vai deportēti ne mazāk kā 16 Latvijas Republikas parlamentārieši.

Šo politisko represiju galvenā iezīme bija tā, ka lielākā daļa arestēto deputātu savā parlamentārās darbības periodā piederēja kreisajām vai pat galēji kreisajām politiskajām partijām un organizācijām. Tā no 16 represētajiem parlamentāriešiem 10 pārstāvēja Latvijas Sociāldemokrātisko strādnieku partiju (LSDSP), viens, kas 3. Saeimas laikā pārgāja uz kreisāko Latvijas Neatkarīgo sociālistu partiju, bet vēl viens deputāts ietilpa komunistiskajā Strādnieku un zemnieku frakcijā 4. Saeimā.

Savukārt no apcietinātajiem vai deportētajiem 5 pilsonisko partiju deputātiem, divi piederēja garīdzniecībai un Latvijas parlamentā bija pārstāvējuši reliģiski orientētas partijas – Kristīgi nacionālo savienību (Evaņģēliski–luterisko partiju) un Katoļu un kristīgo zemnieku frakciju. Viens deputāts piederēja

Latgales reģionālajām partijām un viens bija krievu partiju deputāts.

Visi Latvijas parlamentārieši tika apsūdzēti par viņu politisko un sabiedrisko darbību. Par noziedzīgu, tāpat kā 1940.–1941. gadā, atkal atzina neatkarīgas valsts parlamenta deputāta amata pildīšanu un savu vēlētāju interešu pārstāvēšanu. Turklāt LSDSP deputātu “noziegumu sarakstu” aizsāka pat ar 1905.–1908. gadu, kad šie cilvēki bija iesaistījušies sociāldemokrātiskajā kustībā, to kvalificējot kā menševismu (Fr.Mendera, R. Bīlmaņa, K. Lorenca, E. Morica lietās). Minētos sociāldemokrātu deputātus apsūdzēja arī par sakariem ar Latvijas Centrālo padomi. Vajāšanām faktiski visa atlikušā mūža garumā tika pakļauts kreisā spārna sociāldemokrāts Fr.Menders, kuru apcietināja pat divas reizes – 1948. un 1960. gadā. Apsūdzības terorismā izvirzīja deputātam A. Kurcijam-Kurčinskim, bet 4. Saeimas Strādnieku un zemnieku frakcijas vadītāja E. Sudmaļa darbība tika kvalificēta kā labējais trockisms.

Deputātus – garīdzniekus apsūdzēja par to, ka viņi savu garīdznieka amatu esot izmantojuši “kaitnieciskas darbības veikšanai” (K. Irbe) vai pretpadomju preses izdošanai (A.Pastors). Krievu partiju deputātu I. Korņiljevu līdzās tautas priekšstāvja amata pildīšanai vainoja par atteikšanos pildīt slepenā ziņotāja funkcijas un dienestu Judeņiča armijā. Lai pierādītu arestēto deputātu pretpadomju darbību Latvijas parlamentā, talkā tika ņemtas 4. Saeimas Strādnieku un zemnieku frakcijas deputāta Fr. Berga liecības.

Lielāko daļu no represēto Latvijas parlamentāriešu lietām, īpaši LSDSP deputātu lietas, nodeva PSRS Valsts drošības ministrijas Sevišķās apsūdzības izlemšanai, kuras piespriede sodi svārstījās no 5 līdz 10 gadiem labošanas darbu nometnēs.

LATVIJAS PSR VDM IZNĪCINĀTĀJU BATALJONU KOMANDĒJOŠĀ SASTĀVA PERSONAS LIETAS KĀ VĒSTURES AVOTS

Referātā veikta Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas (saīsināti – VDM) iznīcinātāju bataljonu komandējošā sastāva arhīva personu lietu kā vēstures avota sastāva un satura analīze.

Iznīcinātāju bataljona komandējošā sastāva personas lietā dokumenti grupēti 4 sadaļās:

1. sadaļa. Izziņa pēc formas Nr.1 (slepena) sastāv no divām daļām ar pamatinformāciju par kaujinieku un ziņām par kaujinieka iepriekšējo darbu vai darbību.

2. sadaļa. Dienesta gaitas apraksts ar detalizētām atzīmēm par iepriekšējo darbu civilajā dzīvē, VK(b)P stāžu, daļību Lielajā Tēvijas karā, leTK un VDTK (VDM) struktūrās, kā arī kaujas operācijās pret nacionālajiem partizāniem.

3. sadaļa. Atestācijas materiāli, partijas pirmorganizāciju, komjaunatnes u. c. sniegtie politiskie raksturojumi un atsauksmes par kaujinieku.

4. sadaļa. Norīkojumi darbā VDM orgānos. Sadaļā iekļauti: iesniegums pieņemšanai darbā iznīcinātāju bataljonā, autobiogrāfija, speciālā norīkojuma VDM darbinieka anketa, kadru uzskaites lapiņa, speciālās pārbaudes materiāli, solījumi ar parakstiem par dienesta noslēpumu neizpaušanu, ārstu komisijas slēdzieni par kaujinieka veselības stāvokli, izraksti no pavēlēm par kaujinieka atbrīvošanu no bataljona un pensijas kārtošanas dokumenti. Dokumenti sniedz ziņas par kaujinieka darbību iznīcinātāju bataljonā un piedalīšanos cīņā pret nacionālajiem partizāniem.

Šie dokumenti ir jauns, līdz šim pilnībā neapgūts un neizvērtēts vēstures avots, kas tikai pieminēts H. Stroda darbā "Latvijas nacionālo partizānu karš 1944.-1956." avotu apskatā vispārējā Latvijas nacionālās pretošanās kustības vēstures kontekstā.

Dokumenti radīti īpašos apstākļos, ko sekmēja - VDM (vēlāk VDK) darbības īpašais režīms: slepenība, no tradicionālās atšķirīga lietvedība, dokumentu īpašie saglabāšanas, aprakstīšanas un izmantošanas apstākļi.

Dokumentu sastāva pilnīgums nav nosakāms. Bijušās LPSR VDM (VDK) arhīvā par 44 000 iznīcinātāju bataljonu dalībniekiem ziņas saglabājušās tikai kartotēkā, bet ir tikai 2823 personu lietas un divi šo lietu reģistrācijas žurnāli.

Dokumentu īpatnība ir tā, ka tie rakstīti gan latviešu, gan krievu valodās, tādēļ potenciālajam pētniekam nepieciešamas labas šo valodu zināšanas, kā arī VDK lietvedības un padomju jurisprudences zināšanas.

Latvijā dzimušo iznīcinātāju bataljonu kaujinieku personu lietās ir informācija par šo personu kolaboracionistisko sadarbību ar padomju okupācijas režīmu Latvijā pēc Otrā pasaules kara, dokumenti nākotnē varētu tikt izmantoti kolaborācijas vēstures pētīšanā.

Ievērojot dokumentu radīšanas specifiku, to izvērtēšanā būtu ieteicamas un izmantojamas metodes: dažādu avotu tiešā salīdzināšana (piemēram, personu lietu salīdzināšana ar rīkojuma dokumentiem) un analīze.

Ņemot vērā, ka dokumenti satur t. s. sensitīvo informāciju par personām, to izmantošanu nosaka 2000. gada 23. martā Latvijā pieņemtais "Fizisko personu datu aizsardzības likums".

Dr. JĀKS PIHLAUS
Igaunija

BĒGŠANA NO OKUPĒTĀS IGAUNIJAS (1947 - 1959)

Lai gan saskaņā ar ANO Cilvēktiesību deklarāciju ikvienam ir tiesības pamest jebkuru valsti, tai skaitā savējo, un atgriezties savā valstī, PSRS šo saistību nekad nav pildījusi. Čeka un robežsargi rūpīgi noslēdza okupēto Baltijas valstu robežas.

Igaunijas piekrasti un salas apsargāja trīs uz sauszemes bāzētas un divas uz jūras bāzētas vienības, kopā 2000 vīri. Neskatoties uz to, daudziem igauņiem okupācijas periodā izdevās veiksmīgi aizbēgt pāri robežai uz rietumiem.

Vairums bēgšanas gadījumu notika pirms 1947. gada, kad robeža vēl nebija pilnībā slēgta. Pēc arhīvu datiem, laika posmā no 1947. līdz 1959. gadam robeža sekmīgi tika šķērsota vismaz 10 reizes, kas ir desmitreiz vairāk kā nesekmīgo mēģinājumu. Šeit netiek pieskaitīti legāli no PSRS izbraukušie cilvēki – jūrnieki, tūristi, oficiālo kultūras delegāciju sastāvā esošie utt. Daudzus no viņiem sūtīja Čeka. Lielākoties bēgšana notika veiksmīgi, šķērsojot Baltijas jūru ar zvejnieku laivām vai traleriem.

1947. gada decembrī uz Zviedriju aizbēga Igaunijas traleru bāzei piederošais zvejas traleris *Merituul*, kas zvejoja Baltijas jūras centrālajos ūdeņos. Uz kuģa bija deviņi apkalpes locekļi; galvenais bēgšanas organizators bija Priedu-Frīdrihs Pelds, kurš vēlāk atgriezās Igaunijā kā Zviedrijas izlūkdienesta aģents un 1951. gadā tika nogalināts sadursmē ar padomju robežsargiem. Pēc 18 stundu ilgas kuģošanas *Merituul* piestāja Gotlandes krastā, un visi apkalpes locekļi lūdza politisko patvērumu Zviedrijā. Pēc šī gadījuma traleru kontrole tika ievērojami pastiprināta, taču tik un tā nākamā gada augustā uz Zviedriju veiksmīgi aizbēga cits igauņu traleris *Merisilm*. Bēdzēji bija kapteinis Eduards Sorsks, traļmeistars Augusts Kopels un "par zaķi" braukušais Edgars Papels; četri krievu izcelsmes apkalpes locekļi atteicās bēgt. 1949. gada decembrī uz Gotlandi motorlaivā izdevās aizbēgt trim Sāremā iedzīvotājiem (Hīuvainam un brāļiem Tingiem).

50. gados vispārdrošākie bēdzēji bija 20 gadus vecais Manivalds Restas (kurš paslēpās uz Angliju braucoša padomju tirdzniecības kuģa kravas telpā) un zvejnieks Eduards Euns (kurš nelielā zvejas laivā ar ģimeni aizbēga no Sāremā dienvidu krasta). Abi aizmuguriski tika notiesāti uz nāvi. 1957. gada augustā no Tallinas uz Zviedriju izdevās aizbēgt pazīstamajam burātājam Eiženam Adrikam ar līgavu Hildu Vainolu un stūrmani Avo Prūlu. Prombūtnē viņiem tika piespriests 10 gadu cietumsods. Gadu vēlāk no liela zvejas kuģa, kas zvejoja pie Šetlendas salām, ar nelielu motorlaivu uz Anglijas teritoriju

pārbēga jūrnieks Ēriks Klaups. Viņam piesprieda 25 gadus un tiesību atņemšanu uz 5 gadiem.

Lai gan PSRS sauszemes robeža tika apsargāta tikpat rūpīgi kā jūras, kā arī aprīkota ar elektrizētu dzeloņstieņu sētu, stieņu slazdiem, uzartām pārbaudes zonām un gar to patrulēja vienības ar elektroniskiem un infrasarkanu staru detektoriem, daudzi bēgšanas mēģinājumi izdevās. Kara beigās un pēckara periodā galvenie bēgšanas maršruti bija no Karēlijas un Kolas pussalas, kur papildus grūtības radīja "slēgtā zona" (60-80 km), kurā bija gandrīz neiespējami iekļūt, un kuras šķērsošana kājām parasti prasīja 10-15 dienas. Diemžēl, Somijai bija noslēgts slepens līgums ar PSRS, saskaņā ar kuru daudzi bēgļi tika izdoti atpakaļ PSRS, kur tie tika notiesāti. Tā 1949. gadā somu robežsargs aizturēja igauņu virsniekus Jānu-Hermani Treialu un Arturu Lēki. Pirmais no viņiem nomira cietumā Somijā, otrs tika izdots padomju institūcijām un Tallinā nošauts. Divus gadus vēlāk uz Somiju izdevās aizbēgt Heino Jalakasam un Evaldam Sirpam, arī viņi tika notverti un izdoti PSRS. 1952. gadā viņiem piesprieda 25 gadus, viņi palika dzīvi. 1955. gada septembrī uz Somiju aizbēga Enno Hubels; viņš tika notverts, bet nezināmu apstākļu dēļ netika izdots. Trīs gadus vēlāk, kad viņš jau dzīvoja Zviedrijā, viņam piesprieda nāvessodu "par padomju sistēmas apmelošanu rietumu presē".

Okupācijas perioda vispazīstamākais igauņu bēglis, neapšaubāmi, ir Juhans Lapmans (dzimis 1913. gadā nelielā zvejnieku ciematā Kibru), kurš divreiz mēģināja pa jūru bēgt uz Somiju un Gotlandi. 1949. gadā viņš sekmīgi izbēga no smagā režīma labošanas darbu nometnes Komi un mēģināja šķērsot PSRS robežu. Patiesībā, viņa mēģinājums bēgt uz Somiju maziņā paštaisītā laivelē izdevās, taču viņam nepaveicās, jo viņš piestāja krastā Porkkalas pussalā tieši padomju militārās bāzes teritorijā. 1971. gadā viņš motorlaivā šķērsoja gandrīz visu Baltijas jūru un tika uzņemts uz Dānijas zvejas kuģa, taču padomju krasta apsardze, draudot ar šautenēm, piespieda viņu izdot. Juhans Lapmans padomju cietumos, labošanas darbu nometnēs un psihiatriskajās klīnikās kopumā pavadīja 32 gadus (no 1942. līdz 1989. gadam), taču nekad nepadevās.

4. PLENĀRSĒDE

PĀDOMJU OKUPĀCIJAS REŽĪMA SAIMNIECISKĀ UN SOCIĀLĀ POLITIKA BALTIJĀ UN TĀS SEKAS

vadītājs Dr.habil.,Dr.h.c. **Ervīns Oberlenders**

VAI IGAUNIJAS RŪPniecība PĒCKARA PERIODĀ TIEŠĀM ATTĪSTĪJĀS TIK STRAUJI. PADOMJU STATISTIKA UN DAUDZ REĀLĀKA PIEEJA

Pēc oficiāliem datiem laika posmā no 1940. līdz 1955. gadam Igaunijas rūpniecības apjoms pieauga 6,7 reizes. Šādi skaitļi pārsniegtu pat statistikas rādītājus par saimniecības atjaunošanu Vācijā un Itālijā, kas abas ir slavenas ar saviem izcilajiem ekonomiskajiem sasniegumiem pēckara periodā. Tiek uzskatīts, ka Otrā pasaules kara nodarīto postījumu apstākļos Igaunijā rūpnieciskā ražošana pieauga vairāk nekā par 25% gadā.

Oficiālā statistika balstās uz ražošanas kopapjoma vērtību fiksētās cenās. Rādītāji par ražošanas apjomiem neatkarīgajā Igaunijā, kas aprēķināti uz pārspilēti zema produktivitātes novērtējuma bāzes un, nosakot Igaunijas kronas kursu pret rubli tikai 1 pret 1,25, viennozīmīgi ir pārāk zemi. Bez tam, padomju valūta cieta no inflācijas un reālā rubļa vērtība 1955. gadā bija zemāka kā 1940. gadā. Pazeminot rādītājus līdz reālajam līmenim, redzam, ka 1955. gadā rūpnieciskā ražošana Igaunijā bija apmēram tādā pat līmenī kā pirms 15 gadiem.

Šādam zēmam ražošanas apjomam bija vairāki iemesli. Padomju plānveida ekonomika bija mazāk efektīva kā tirgus ekonomika. Attīstību kavēja rūpnīcu nacionalizācija un neizpildāmie plāni. Administratīvais aparāts pieauga straujāk nekā darba spēks, lai gan darba spēka apjoms šajā periodā divkārojās un pēc vispārēja atzinuma tika "atšķaidīts" ar zemu kvalificētiem strādniekiem bez darba pieredzes, kuru rindas daļēji veidoja iebraucēji no Krievijas.

Dzīves līmeņa pazemināšanās, autoritatīvais mazizglītotās vadības stils, piegādes problēmas un neregularitāte mazināja rūpniecības produktivitāti.

Staļiniskā terora un kara rezultātā samazinājās strādnieku vīriešu skaits. Tehnoloģiskā atpalicība neļāva veikt strauju

modernizāciju. Uzsvars uz smago rūpniecību izraisīja nepareizu kapitāla sadali. Rezultātā strādnieku deficīts radīja nepieciešamību pēc arvien lielāka iebraucēju skaita, tika piesārņota vide, attīstība notika nelīdzsvaroti un nebija ilgtspējīga. Taču, pateicoties labākai infrastruktūrai un augstākam lasītprasmes un kvalifikācijas līmenim, rūpniecības apjoma pieaugums pārsniedza vidējos rādītājus Padomju Savienībā.

Paradoksāli, bet domājams, ka, ja Igaunija nebūtu iekļauta Padomju Savienībā, Igaunijas rūpniecība 20. gadsimta 50. gados būtu bijusi veselāka.

GUNĀRS BALTIŅŠ
Latvija

PADOMJU PERIODA STATISTIKAS METODOLOĢIJAS SPECIFIKA

Šajā ziņojumā nav iespējams sīki iztirzāt padomju perioda statistiku, tāpēc uzskatu, ka galvenokārt uzmanība pievēršama padomju statistikas atšķirībām no vispārpieņemtās starptautiskās metodoloģijas.

Padomju statistika balstījās uz šajā valstī vienīgo atzīto marksistisko ekonomikas teoriju. No tās tad arī lielā mērā izrietēja padomju statistikas īpatnības. Pirmkārt, minams ekonomikas dalījums ražojošajā un neražojošajā sfērā. Padomju statistika uzskatīja, ka sabiedrisko kopproduktu un nacionālo ienākumu veido tikai ražojošā sfēra, bet neražojošā sfēra ir tikai patērētāja. Šajā dalījumā ļoti bieži pietrūka elementāras konsekvences. Piemēram, zinātne tika pieskaitīta neražojošajai sfērai, lai gan pat padomju ekonomiskā teorija atzina, ka tā ir svarīgs ražošanas spēku attīstības faktors. Pie svarīgākajiem ražošanas spēkiem marksisms pieskaitīja arī cilvēkus, bet tai pašā laikā humānā medicīna, kas gādāja par šo ražošanas spēku, tika pieskaitīta neražojošajai sfērai, bet veterinārā medicīna ražojošajai. Tikai t. s. Gorbačova pārbūves perioda

beigās ar speciālu valdības lēmumu padomju statistikai atļāva aprēķināt iekšzemes kopproduktu pēc pasaulē pieņemtās metodoloģijas, kas atzīst, ka šī produkta veidošanā piedalās visas tautsaimniecības nozares.

Tomēr jāatzīst, ka visas padomju statistikas metodoloģijas īpatnības nebūt nevarēja izskaidrot ar marksisma ekonomikas mācības postulātiem. Daļa no šīm īpatnībām tieši kalpoja padomju ekonomikas sasniegumu un iedzīvotāju dzīves līmeņa izskaistināšanai. Piemēram, padomju statistika ignorēja pasaulē pieņemtās cenu indeksa aprēķināšanas metodes. Tā vadījās no pieņēmuma, ka Padomju Savienībā tiek nodrošināta cenu stabilitāte un tāpēc, aprēķinot cenu indeksus, ņēma vērā tikai tās cenu pārmaiņas, kas izrietēja no valdības lēmumiem. Tātad tika ignorēta lētāka sortimenta preču nomaiņa ar dārgākām, kas īpaši septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados kļuva par plaši izplatītu parādību. Tāpēc ar šādu cenu indeksu palīdzību aprēķinātais iedzīvotāju reālo ienākumu pieaugums faktiski bija fiktīvs un neparādīja patiesās tautas dzīves līmeņa pārmaiņas.

Cita padomju statistikas īpatnība bija t. s. nemainīgo cenu pielietošana, lai aprēķinātu ekonomikas augšanas tempus. Piemēram, līdz 1952. gadam, lai aprēķinātu rūpniecības nozares izaugsmi, pielietoja 1926/27. gada nemainīgās cenas. Visiem uzņēmumiem pārskatos bija jānovērtē sava produkcija gan spēkā esošajās cenās, gan arī 1926/27. gada nemainīgajās cenās. Lai iegūtu nemainīgās cenas tiem produkcijas veidiem, kas 1926/27. gadā netika ražoti, pielietoja īpašus koeficientus, kurus aprēķināja, vadoties no to produkcijas veidu cenu attiecībām spēkā esošajās cenās, kurus ražoja 1926/27. gadā, pret 1926/27. gada nemainīgajām cenām.

Sākot ar 1952. gadu, rūpniecības produkciju aprēķināja 1952. gada 1. janvāra cenās. Minētajās cenās pārrēķināja arī produkciju par 1950. un 1951. gadu, lai augšanas tempu aprēķināšanai varētu pielietot tā saucamo ķēžu indeksu metodi.

Arī turpmāk katrā jaunā piecgadē parasti piemēroja arī jaunas nemainīgās cenas. Tomēr šai metodei piemita ļoti būtiski trūkumi. Proti, pastāvošie noteikumi prasīja, lai par pirmo nemainīgo cenu tiktu atzīta pirmā apstiprinātā pastāvīgā cena,

bet rūpniecības nozarēs, kurās mainījās ražojamo preču sortiments, šī pirmā apstiprinātā cena neizbēgami ietvēra sevī arī inflācijas tendences. Tāpēc augšanas tempi, kas tika aprēķināti, vadoties no šādām "nemainīgajām" cenām, neizbēgami bija augstāki par tiem, kas tiktu aprēķināti, izejot no cenu indeksiem, kuri būtu aprēķināti pēc starptautiski atzītas metodoloģijas.

Līdz 1957. gadam padomju statistikā valdīja slepenība. Netika izdoti nekādi statistikas datu krājumi, bet laikrakstos tika publicēti vienīgi tautsaimniecības plānu izpildes procenti. 1957. gadā sāka izdot pirmās statistikas publikācijas pēckara periodā. Neskatoties uz padomju statistikas metodoloģiskajiem trūkumiem un joprojām pastāvošajiem daudzajiem datu publikācijas ierobežojumiem, šos izdevumus var vērtēt pozitīvi, jo sabiedrībai kļuva zināmi galvenie tautsaimniecības attīstības rādītāji.

Mūsu konferencē apskatāmajā periodā mainījās arī statistikas ziņu savākšanas metodes. Līdz 1957. gadam statistikas pārvalde saņēma informāciju kopsavilkumu veidā no ministrijām un pieskaitīja tai informāciju, kuru sniedza Vissavienības pakļautības uzņēmumi, kas neietilpa republikas ministrijās. 1957. gadā notika tā sauktā statistiskās informācijas centralizācija un Statistikas pārvalde sāka apstrādāt informāciju, kuru saņēma tieši no uzņēmumiem. Šāds pārkārtojums lielā mērā bija saistīts ar pāreju uz teritoriālo pārvaldes sistēmu ar tautas saimniecības padomēm priekšgalā. Šī sistēma saglabājās arī pēc 1966. gada, kad tautas saimniecības padomes tika likvidētas un uzņēmumi atkal nodoti dažādu vissavienības, koprepublikānisko un republikānisko ministriju pakļautībā.

DEMOGRĀFISKIE ZAUDĒJUMI UN ETNISKĀ SASTĀVA IZMAIŅAS LATVIJĀ (1944 – 1959)

Pēckara periodā padomju okupācijas režīms turpināja Baigajā 1940. gadā uzsāktās represijas pret Latvijas pamatiedzīvotājiem. Latvijā ieplūda daudz kolonistu no citiem PSRS reģioniem, kas sekmēja rusifikācijas procesu.

Referātā ir mēģināts novērtēt pēckara perioda demogrāfiskos zaudējumus un izmaiņas Latvijas etniskajā struktūrā, izmantojot datus no nedaudzajiem pēckara periodā izdotajiem statistikas izdevumiem, kā arī Totalitārisma seku dokumentācijas centra datiem. Liela uzmanība tika pievērsta attiecīgā perioda demogrāfisko statistikas datu ticamības problēmai.

20. gadsimta 40. un 50. gados publicēto statistikas izdevumu un enciklopēdiju dati par iedzīvotāju skaitu Latvijā pēc kara ir jāpārskata, jo šī informācija ir pretrunīga un nav ņemtas vērā izmaiņas iedzīvotāju dabiskajā un mehāniskajā kustībā. Izmantojot 1959. gada tautas skaitīšanas datus un pieejamo statistisko informāciju par iedzīvotāju dabiskās un mehāniskās kustības rezultātiem, laikā no 1946. līdz 1959. gadam, autori veica retrospektīvus aprēķinus. Rezultātā atklājās, ka 1946. gada sākumā iedzīvotāju skaits Latvijā pārsniedza 1,5 miljonus, bet 1949. gada sākumā bija pieaudzis jau līdz 1,88 miljoniem. Pēc 1949. gada marta deportācijas iedzīvotāju skaits saruka par 43 tūkstošiem cilvēku. Vairums deportēto bija laukos dzīvojoši latvieši, kuru vidējais vecums bija 37 gadi. Apmēram četras piektdaļas no viņiem vēlāk atgriezās Latvijā, taču patiesie demogrāfiskie zaudējumi rēķināmi simtiem tūkstošos cilvēkstundu. Bez tam nelielā laulību skaita un izjukušo ģimeņu dēļ nedzima desmitiem tūkstošu bērnu.

Autori ir izvērtējuši Latvijas iedzīvotāju etnisko struktūru īsi pirms Otrā pasaules kara un pirms 1949. gada 25. marta deportācijas, kā arī izanalizējuši šīs struktūras izmaiņu cēloņus.

Iedzīvotāju skaita samazināšanās no 1,5 miljoniem 1941. gada vidū līdz 1,3 miljoniem 1959. gada sākumā ir liecība ne tikai traģiskajai desmitgadei pēc 1940. gada, bet arī samērā nelabvēlīgajai situācijai 50. gados.

Dr.habil.oec. (demogr.) PĀRSLA EGLĪTE
Latvijas Zinātņu Akadēmijas Ekonomikas institūts
Latvija

PADOMJU OKUPĀCIJAS ILGLAIKA DEMOGRĀFISKĀS SEKAS

Bijušajā PSRS pastāvējušais komunistiskais režīms visās tā saucamajās *nacionālajās republikās* īstenoja mērķtiecīgu kolonizāciju. Tādēļ kopš Otrā pasaules kara beigām līdz pat padomju okupācijas beigām 1991. gadā, migrācijas pieaugums Latvijā pārsniedza dabiskā pieauguma apjomu.

Pēdējās padomju tautskaites brīdī 1989. gadā Latvijā kolonistu un viņu pēcnācēju skaits vairāk nekā 2 reizes pārsniedza mazākumtautību pārstāvju skaitu pirms kara, bet kopā cittautiešu īpatsvars valstī sasniedza 48%, kas bija vislielākais visu agrāko savienoto republiku vidū, izņemot Kazahstānu.

Masveida imigrācija radīja izmaiņas iedzīvotāju vecuma sastāvā. Jauno – 16-29 gadu veco – cilvēku īpatsvars imigrantu vidū mēdz būt divreiz lielāks nekā pastāvīgo iedzīvotāju sastāvā. Šādi ieceļotāji sasniedz pensijas vecumu jau pēc 30-40 gadiem, respektīvi, ātrāk nekā iedzīvotāju skaits papildinās ar jaundzimušajiem.

Imigrantu neizbēgami drīzākā novecošana Latvijā netika līdzsvarota ar paaudžu nomainībai pietiekamu dzimstības līmeni. Krieviem, kuri aplūkojamajā laikposmā veidoja 27-34% iedzīvotāju un 70% kolonistu, summārais dzimstības koeficients kā pilsētās tā laukos bija zemāks nekā latviešiem un skaitliski mazāks par savu vecāku paaudzi. Līdz ar to milzīgais imigrantu pieplūdums paātrināja iedzīvotāju sastāva novecošanos ar

visām šīs norises sekām – pensionāru īpatsvara pieaugumu un kopējā labklājības kāpuma kavēšanu.

Nepieredzēti intensīvā kolonizācija izraisīja arī kardinālas pārmaiņas valodu lietojumā. Krievu valodas lietotāju īpatsvars pieauga tik strauji, ka viņi varēja dzīvot savā vidē un iztikt bez vietējās - latviešu valodas. Vēl 1989. gadā tautskaitē tikai 22% krievu Latvijā uzskatīja, ka viņi prot latviski. Pretēji tam visi Latvijas vietējie iedzīvotāji bija spiesti apgūt krievu valodu, kas tika lietota lielākajā daļā darbavietu. Līdz ar to latviešu valoda faktiski kļuva par minoritātes valodu, īpaši lielākajās pilsētās, kur krievi bija kļuvuši par iedzīvotāju vairākumu.

Lai gan 10 gados kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas latviešu valodas pratēju īpatsvars cittautiešu vidū ir pārsniedzis pusi un jaunākajās paaudzēs pat vairāk, nepietiekamā latviešu valodas izplatība vēl arvien ir nopietns šķērslis sabiedrības integrācijai.

Padomju okupācijas apstākļos Latvijā notikušī neredzēti intensīvā imigrācija ar tās ilglaika sekām varētu būt noderīga citām Eiropas valstīm, kurās jau sākušās diskusijas par novecošanās norišu bremsēšanas iespējām ar papildus imigrācijas palīdzību.

5. PLENĀRSĒDE

PADOMJU OKUPĀCIJAS REŽĪMA POLITIKA BALTIJĀ KULTŪRAS, IZGLĪTĪBAS UN RELIĢIJAS JOMĀ UN TĀS SEKAS

vadītājs Dr. Valters Nollendorfs

PADOMJU POLITIKA ATTIECĪBĀ PRET IGAUNIJAS EVANĢĒLISKI LUTERISKO BAZNĪCU (IELB) 1944.-1949. GADĀ UN TĀS SEKAS

Šis referāts balstās uz autora doktora disertāciju "Igaunijas Evanģēliski Luteriskā baznīca un Padomju valsts 1944.-1949. gadā", kas aizstāvēta Tartu Universitātē 2000. gadā.

Pēc kara laikā notikušā pavērsiena Staļina reliģijas politikā, baznīcas un valsts attiecībās valdīja zināma nenoteiktība. Lai saglabātu labas attiecības ar sabiedrotajiem, tika pasludināta reliģijas brīvība. Taču tā bija tikai fasāde - reliģijas politikas mērķi bija tie paši, kas pirms tam: saraut saites starp baznīcu un sabiedrību un iznīcināt reliģiskās tradīcijas, kas bija kļuvušas par nacionālajām tradīcijām. Apskatāmajā periodā IELB saglabāja zināmu neatkarību. 1945. un 1946. gadi bija periods, kad bez sevišķām problēmām varēja uzturēt daudzas baznīcas tradīcijas un baznīcai drīkstēja piederēt īpašums. 1947. gads bija pavērsiena punkts, jo baznīcas rituālu popularitāte bija pievērsusi sev valsts institūciju uzmanību. Baznīcas protests pret ateistiskās izglītības uzsākšanu reakciju tikai vēl pastiprināja. Tā rezultātā, kā arī, balstoties uz valsts pārstāvja J. Kivi veikto pētījumu, tika uzsākta kampaņa, vērsta uz baznīcas ietekmes mazināšanu. 1948. gadā konfiscēja lielāko daļu baznīcas īpašumu, sāka Morāvijas brāļu draudžu asimilēšanas kampaņu, kā arī likvidēja vairākas draudzes. Sākās arī konsistorijas personālsastāva nomaiņa un aresti, skarot tos mācītājus, kas tika apsūdzēti pretpadomju darbībā pēdējo gadu laikā. 1949. gadā pēc valsts iniciatīvas tika nomainīta baznīcas vadība un aizliegta iesvētes mācība. Tajā pat gadā notikusī Baznīcas 13. sinode apstiprināja izmaiņas Baznīcas statūtos, saskaņojot tos ar padomju likumiem. Baznīcas manevrēšanas iespējas bija ievērojami sašaurinājušās.

LIETUVAS KATOĻU BAZNĪCA UN PADOMJU REŽĪMS (1944-1953)

Neskatoties uz karā ciestajiem zaudējumiem, Katoļu baznīcai Lietuvā bija diezgan spēcīga institucionālā struktūra un ievērojama ietekme sabiedrībā. Cerībā, ka tādejādi izdosies šo ietekmi mazināt, pēckara periodā padomju režīms atbalstīja Krievu pareizticīgo baznīcu, kas pret šo režīmu bija daudz lojālāka. No otras puses, valdība centās izmantot baznīcas autoritāti sabiedrības pretestības apspiešanai, līdz 1947. gadam nemēģinot baznīcai pārāk uzspiest padomju reliģiskā kulta modeli un atturoties no pārlieku agresīvas antireliģiskas politikas. Tā kā baznīcas vadība protestēja pret reliģiskās brīvības ierobežojumiem un nevēlējās atbalstīt režīma cīņu pret partizāniem, vairums baznīcas līderu laika posmā līdz 1947. gada vidum tika represēti.

Izmaiņas pret baznīcu vērstajā padomju valdības politikā bija saistītas ar radikāliem pasākumiem, kas tika veikti 1948. gada pavasarī, lai īstenotu pilnīgu un galīgu Lietuvas sovetizāciju. Padomju režīms mēģināja piespiest reliģiskās organizācijas pieņemt Padomju Savienībā vispār pastāvošos reliģiskās darbības ierobežojumus. Sākotnējā bīskapijas kūrījas un garīdznieku pretošanās šiem ierobežojumiem tika neitralizēta. Pavēle par reģistrācijas prasību deva padomju varas orgāniem instrumentu efektīvai draudžu tīkla un garīdznieku repatriācijas kontrolei. Līdz 1950. gadam Lietuvā tika slēgtas apmēram simts katoļu baznīcas, lielākoties lielajās pilsētās. Reliģijas kultu lietu padomes (RKLP) pārstāvis centās atcelt arī aktīvākos Viļņas un Kauņas mācītājus. Bez baznīcām palikušo mācītāju rindas ātri vien izretināja staļiniskā represiju mašīna, kas visaktīvāk strādāja 1948. un 1949. gadā. No 1944. līdz 1953. gadam Lietuvā apmēram trešā daļa mācītāju tika arestēti un notiesāti. Mācītāju skaits Lietuvā samazinājās arī tāpēc, ka valdība kavēja jaunu mācītāju sagatavošanu.

Tiecoties pakļaut Lietuvas baznīcu, 1948. - 1949. gadā padomju varas iestādes mēģināja sagraut tās hierarhijas struktūru. Tika veicināta ierindas mācītāju nepakļaušanās bīskapijas vadībai, kā arī notika mēģinājums izveidot neatkarīgu Vatikānu - tā saukto nacionālo baznīcu. Padomju režīmam neizdevās izveidot nacionālo baznīcu, taču līdz 1949. gada beigām visas Lietuvas bīskapijas jau vadīja garīdznieki, kas bija gatavi pieņemt režīma uzstādītos noteikumus. Nodrošinājusi efektīvu kontroli pār reliģiskajām institūcijām, RKLP apturēja sava pārstāvja Lietuvā mēģinājumus baznīcu iznīcināt pavisam. Tādejādi 50. gadu sākumā Lietuvā tika mīkstināta pret baznīcu vērsta politika, un padomju varas iestādes visu uzmanību pievērsa apslēptai destruktīvai darbībai.

ELĪZA ZIKMANE

Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte
Latvija

LATVIJAS EVANĢĒLISKI LUTERISKĀS BAZNĪCAS ATTIECĪBAS AR VALSTI (1944 – 1959)

Referātā aplūkotas Latvijas Evanģēliski Luteriskās Baznīcas (LELB) attiecības ar komunistisko režīmu laika posmā no 1944. līdz 1959. gadam. Lielā mērā LELB tālākajā liktenī izšķirošais bija 1944. gads, kad Baznīca zaudēja gan daudzus mācītājus, gan daudzus draudžu locekļus, Latviju atstāja arī LELB arhibīskaps Teodors Grīnbergs.

PSRS totalitārais režīms realizēja Baznīcai naidīgu politiku, no 1944. gada Latvijā tas notika ar Reliģijas kultu lietu padomes (RKLP) pilnvarotā starpniecību. Komunistiskās politikas mērķis bija pakļaut Baznīcu, nošķirt un izolēt to no sabiedrības, kas arī lielā mērā izdevās. Tas tika īstenots, vispirms atbrīvojoties no "nevēlamajiem elementiem" Baznīcā, pēc tam centralizējot varu Baznīcā dažu cilvēku rokās, lai ar to būtu vieglāk manipulēt. Tika īstenota arī taktika - šķelt Baznīcu no iekšpuses,

radot plaisu starp Baznīcas Virsvaldi un arhibīskapu no vienas un mācītājiem un draudzēm no otras puses.

Apskatot LELB attiecības ar valsts varu attiecīgajā laika posmā var konstatēt, ka mācītāji un draudžu locekļi attiecībā pret komunistisko režīmu dalījās divās nometnēs. Pirmā pēckara arhibīskapa vietas izpildītāja Kārļa Irbes un viņa līdzgaitnieku nostāja Baznīcas vadībā bija skaidra - nekāda sadarbība ar bezdievīgo iekārtu. Reliģisko lietu pilnvarotā centieni padarīt Irbi par instrumentu komunistiskās politikas rokās, nevainagojās panākumiem, tādēļ bija no viņa jāatbrīvojas. Pēc Baznīcas vadītāju apcietināšanas, viņu vietā, ar pilnvarotā "svētību" nāca "jauna veida" Baznīcas vadītāji.

Jaunās LELB vadības nostāju visspilgtāk atklāja arhibīskapa Gustava Tūra darbības stils, piemērojoties dzīvei padomju apstākļos, ievērojot likumdošanas normas, un to ietvaros cenšoties nodrošināt Baznīcas izdzīvošanu un darbības kontinuitāti. Tūrs spēlēja savu lomu politiskajā spēlē, kuras noteikumus diktēja komunistiskās varas iestādes. Lai arī ārēji Tūrs bija ierocis komunistu rokās, tomēr viņa darbības taktika tika vērsta uz Baznīcas interešu aizsardzību. LELB vadība ārēji demonstrēja savu lojalitāti padomju varai, kas deva Baznīcai mierīgākas eksistences iespējas. Bet, akceptējot valsts noteiktos spēles noteikumus, Baznīca bija spiesta iet uz kompromisiem. Tas izpaudās LELB Satversmes pieskaņošanā LPSR likumiem, Baznīcas vadības izraudzīšanā saskaņā ar RKLP un LPSR valdību.

Virsvalde un arhibīskaps pildīja starpnieka funkcijas starp valsts varas iestādēm no vienas un Baznīcas locekļiem no otras puses. Šī pozīcija nozīmēja saņemt kritiku un uzbrukumus no abām pusēm. Pilnvarotais caur Baznīcas vadību mēģināja ietekmēt mācītājus un draudzes, uzdodot Virsvaldei īstenot viņa lēmumus. Virsvalde valsts varas priekšā centās tos aizstāvēt, taču tās iespējas bija stipri ierobežotas. Sākotnēji draudžu locekļi to nesaprata un nosodīja Virsvaldes "neatsaucību". Pastāvēja opozīcija mācītāju vidū pret Tūra lojālo politiku pret valsti, bet tā ar pilnvarotā palīdzību tika aplūsināta.

Kopumā 50. gados LELB jau bija samierinājusies ar to lomu, ko tai uzspieda padomju valsts, tas ir, saglabājot savu ārējo institucionalizēto formu, pēc būtības kļūstot par marioneti komunistiskās varas rokās.

Attiecības starp valsti un LELB, kas bija izveidojušās aplūkojamajā laika posmā, lielā mērā noteica to Baznīcas darbības modeli komunistiskā režīma ietvaros, kas tai bija raksturīgs līdz pat 80. gadu beigām. Pakļaudamās valsts varas noteiktajiem reliģiskās darbības ierobežojumiem, Baznīca nonāca geto situācijā, kas arī bija komunistiskās politikas mērķis.

Dr. hist. IRĒNA SALENIECE
Daugavpils Universitāte
Latvija

PADOMJU SKOLU POLITIKAS DAŽU ASPEKTU REALIZĀCIJA DAUGAVPILĪ (1944-1953)

Valsts skolu politikas īpatnībās ļoti precīzi atspoguļojas šīs valsts varas prioritātes, tie mērķi, kuru sasniegšana šķiet būtiskākā. Attiecībā uz PSRS sastāvā inkorporētajām Baltijas valstīm, galvenais padomju varas mērķis bija pēc iespējas ātrāka to pārveidošana par padomju republikām. Taču, lai tā notiktu, bez militārām akcijām un juridiskām pārmaiņām bija jāveic arī aktivitātes, kas mainītu cilvēkus "no iekšpuses". Valsts skola ir vispiemērotākā iestāde, lai šīs pārmaiņas nebūtu virspusējas, bet gan dziļas un neatgriezeniskas.

Daugavpils situācijas izpēte ļauj atrast vērtīgus materiālus, lai precizētu Latvijas sovetizācijas īstenošanas mehānismus. Daugavpilī vairāku iemeslu dēļ šī procesa temps bija straujāks un intensitāte – lielāka.

Arhīva materiāli, prese un mutvārdu vēstures avoti liecina, ka starp daudziem skolu politikas aspektiem padomju vara Latvijā pirmām kārtām veltīja uzmanību šādiem:

izglītības sistēmas pielīdzināšana padomju paraugiem, kas bija sākusies 1940. gadā, taču toreiz pārmaiņas bija visai piesardzīgas. Pēc kara sākās ļoti straujas un radikālas pārmaiņas, kuru rezultātā gan likumdošana, gan izglītības organizācija, gan mācību saturs un metodika bija pilnībā unificēta.

Spilgts piemērs ir mazākuma tautību skolu vēsture. 1940. gadā šīs skolas turpināja eksistēt, un Latvijas brīvvalsts pieredze šajā jomā netika pilnīgi noliegta, bet 1945. gadā izzuda pēdējie mājiņi, kuri likumdošanā atgādināja par 20. gadu minoritāšu skolu autonomiju. Jau 1948/49. mācību gadam vairs netika publicēti mācību plāni "nelatviešu skolām" - tas nozīmē, ka šādas skolas Latvijā vairs nepastāvēja. Kā tas notika, rāda Daugavpils poļu skolas liktenis - 1948. gadā šī skola tika likvidēta.

Latvijas skola uzreiz tika orientēta uz jauno mācību plānu, programmu, mācību grāmatu ieviešanu atbilstoši PSRS paraugiem.

Skolu dzīves ideoloģizācija.

Varai svarīgi bija iepotēt cilvēkiem domu, ka vienīgais pareizais pasaules uzskats ir tas, kas pamatojas uz marksismu-leninismu. Rezultātā veidojās diezgan nopietnas iekšējās pretrunas: Latvijas iedzīvotājiem tradicionāli pievilcīgas idejas (nacionālās, reliģiskās) tika noliegta un izsmietas, bet to vietā piedāvātā komunisma ideoloģija neguva īpašu atsaucību.

Rusifikācijas pastiprināšanās:

- krievu skolu statusa maiņa - tās vairs netika uzskatītas par mazākuma tautības skolām;
- krievvalodīgo iedzīvotāju īpašs atbalsts izglītības sfērā;
- krievu valodas īpašas nozīmes atzīšana, padarot to par obligātu mācību priekšmetu visās skolās un paredzot lielu stundu skaitu tās apguvei.

Taču nebūtu pareizi apgalvot, ka varas mērķis bija rūpēties par krievu valodu un krieviem, viņi drīzāk tika izmantoti komunistiskās ideoloģijas uzspiešanai.

Skolotājiem vajadzēja kļūt par uzticamiem instrumentiem padomju skolu politikas īstenošanā, taču jaunā vara bija aizdomu pilna, ka vietējie skolotāji nav spējīgi veikt godpilnu "komunisma cēlāju audzināšanas" misiju. Uzticamākie skolotāji bija tie, kas nāca no "vecajām republikām". Jau 1945/46. mācību gadā ne mazāk par 20% no 139 Daugavpils skolotājiem izrādījās iebrucēji no Padomju Savienības.

Taču varas centienus 20. gadsimta 40.-50. gados kavēja daži apstākļi:

- Latvijas iedzīvotāju vēsturiskā pieredze un tradicionālās vērtības, kuras nesaskanēja ar padomju varas nostādnēm;
- komunistisko ideju utopiskums;
- plaša starp jaunās varas vārdiem un darbiem, kas neļāva cilvēkiem tai uzticēties un iekšēji pieņemt to.

JANA DREIMANE
 Latvijas Universitāte
 Latvija

RĪGAS TAUTAS BIBLIOTĒKAS VARAS UN SABIEDRĪBAS INTEREŠU SADURĀ (1944-1953)

Vecākā Rīgas tautas bibliotēka (sākotnējais nosaukums – publiskā bibliotēka) vēra durvis lasītājiem 1906. gada oktobrī. Līdz Otrajam pasaules karam Rīgā bija izveidots optimāls bibliotēku tīkls – rīdziniekiem bija pieejamas 10 tautas bibliotēkas ar 24 grāmatu izsniegšanas punktiem pilsētas attālākajās vietās. 8 grāmatu krātuvēs bija atvērtas bērnu nodaļas, bet 10. bibliotēkā – ebreju literatūras nodaļa.

Otrās padomju okupācijas posmā (1944-1990) tautas bibliotēkas tika dēvētas par masu bibliotēkām. Par galveno izaugsmi raksturojošo kategoriju tika noteikta kvantitāte. Tāpat kā pirmās padomju okupācijas gadā (1940 - 1941) patstāvīgo grāmatu krātuvju skaits tika palielināts uz pastāvošo bibliotēku rēķina, proti, jaundibināto bibliotēku fondu veidošanai nepiešķīra papildus finansu līdzekļus, bet gan nodeva daļu no esošo bibliotēku grāmatu krājuma. 1950. gadā Rīgā darbojās jau 29 masu bibliotēkas.

Tomēr lasītāju patiesās intereses jaunajai varai nerūpēja. Lasītāju apkalpošana atbilstoši viņu individuālajām vēlmēm vairs nebija svarīgākais bibliotēku uzdevums. Daudzas jaunizveidotās bibliotēkas atradās pilnīgi nepiemērotās telpās, trūka līdzekļu jaunākās literatūras iegādei. Bibliotēkas nedrīkstēja pašas izvēlēties tā dēvēto masu pasākumu

tematiku. To noteica pilsētas kultūras – izglītības iestāžu nodaļa, kuras pārziņā atradās bibliotēkas. Standartizētajās atskaišu veidlapās vairs netika iekļauta lasītāju sastāva analīze (vecums, nodarbošanās, tautība).

Viens no pirmajiem okupācijas varas pasākumiem bija nevēlamās literatūras izņemšana no bibliotēku fondiem. 1945. gadā no apgrozības izņēma 12923 grāmatas, 1946. gadā jau 27625, savukārt 1948. gadā – 86254 grāmatas. Bibliotēku fondu "tīrīšana" norisinājās arī turpmākajos gados, taču ideoloģiski kaitīgās literatūras īpatsvars izslēgto vienību skaitā pārskatos vairs netika atspoguļots. Par komplektēšanas prioritāti tika noteikta nevis lasītāju visvairāk pieprasītā daiļliteratūra kā tas bija agrāk, bet gan sabiedriski politiskie sacerējumi, pirmām kārtām marksisma-ļeņinisma klasiķu darbi. Drīz vien tie kļuva par otro dominējošo literatūras grupu Rīgas masu bibliotēku fondos: 1950. gadā tie veidoja jau 17,8% no visa bibliotēku krājuma. Neraugoties uz daudzveidīgajiem propagandas pasākumiem, sabiedriski politiskās literatūras izsniegums svārstījās no 10 – 15 %.

Pirmajos divos gados Rīgas masu bibliotēku personālsastāvs būtiski nemainījās, vecākās pilsētas bibliotēkas turpināja vadīt to ilggadējie pārziņi, kas šajā amatā darbojās arī nacistiskās okupācijas laikā. Ass pagrieziena punkts bija 1948. gads, kad tika mainīta kultūras – izglītības iestāžu nodaļas vadība. Kopumā 1948.-1951. gadā kā savam amatam politiski un profesionāli nepiemērotus atlaida 10 bibliotēku vadītājus un 5 bibliotēku darbiniekus. Nedz daudzie politiskās izglītības pasākumi, nedz stingrāka darbības kontrole un personālsastāva maiņa nespēja mazināt bibliotekāru apolitiskumu. 1950. gadā no 145 bibliotekāriem tikai 8 bija komjaunieši un 6 partijas biedri. Vairums bibliotekāru, kas strādāja Rīgas masu bibliotēkās, nebija jaunās varas atbalstītāji. Viņi centās kavēt sovetizācijas procesu ar pasīvu pretestību, kas izpaudās tīri formālā prasību izpildē. To atklājot, varas iestādes ne tikai veica represijas, bet arī pastiprināti kontrolēja "atpalikušo" sfēru attīstību. Taču okupācijas varas plāni bija tik nesaudzīgi pret gadu desmitiem krātajām garīgajām vērtībām, ka tos precīzi īstenojot, nacionālā kultūra tiktu pilnīgi iznīcināta.

BIBLIOTĒKAS PADOMJU IDEOLOĢIJAS GŪSTĀ (1944 – 1953)

1944. gada 13. oktobrī Rīga, bet 1945. gada 8. maijā visa Latvija atkārtoti nonāca padomju okupācijas varā. Padomju varas rokās atkal bija noteikšana pār kultūru un pakārtoti kultūrai - pār sabiedrības domāšanu. Viens no ietekmīgākajiem sabiedriskās domas manipulācijas līdzekļiem ir bibliotēka, tādēļ bibliotēkas nonāca valsts kultūrpolitikas visciešākās uzmanības lokā. Šī referāta nolūks ir atklāt padomju bibliotēku politikas mērķus pirmajos gados pēc Otrā pasaules kara un darba metodes, kuras tika izmantotas bibliotēku politikas īstenošanā.

Lai efektīvāk realizētu kultūras iestāžu vadību, tika mainīta pārvalde. Pirmajā pēckara gadā bibliotēkas pārvaldīja Izglītības Tautas Komisariāta Politizglītības pārvalde. 1945. gada 12. septembrī Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome pieņēma lēmumu "Par kultūras un izglītības iestāžu komitejas pie LPSR Tautas Komisāru Padomes" dibināšanu. Komiteja līdz 1953. gadam pārraudzīja bibliotēkas.

Abu uzraudzības iestāžu mērķis bija padarīt bibliotēkas par padomju ideoloģijas propagandētājām. Bibliotēkām, saskaņā ar Kultūras un izglītības iestāžu komitejas lēmumu bija jāpalīdz lasītājam izmantot grāmatu kā ieroci cīņā par komunismu. Bibliotēku darbs kļuva agresīvs, bibliotēkas ar visiem savā rīcībā esošajiem līdzekļiem uzspieda sabiedrībai padomju ideoloģiju.

Īpašu vietu propagandas darba saturā ieņēma politiski-ekonomiskās kampaņas. Kampaņās iesaistīja visas kultūras iestādes: klubus, sarkanos stūrīšus, kultūras namus un, protams, bibliotēkas. Kultūras darbiniekiem, tajā skaitā bibliotekāriem, ar dažādiem propagandas pasākumiem bija jāiekļaujas partijas un valdības lēmumu izpildes, valsts svētku, partijas un komjaunatnes gadadienu svinību, vēlēšanu, lauksaimniecības u. c. kampaņās.

Ideoloģiskā darba metodes bija sekojošas: padomju ideoloģijai atbilstošas literatūras komplektēšana, grāmatu izstādes, lozungi, plakāti, atbilstoša satura lasītāju konferences, sanāksmes, pat skaļā lasīšana u. c.

Nozīmīga vieta Latvijas bibliotēku ideoloģiskā darba realizēšanā bija LPSR Valsts bibliotēkai. Valsts bibliotēkas iesaistīšana propagandas darbā aizsākās jau drīz pēc otrās padomju okupācijas sākuma. Īpaša nozīme bija šādiem Valsts bibliotēkas ideoloģiskā darba virzieniem – metodiskajai un rekomendējošajai bibliogrāfijai.

Bibliotēku galvenais uzdevums un mērķis pēckara periodā bija, aptverot pēc iespējas plašākus iedzīvotāju slāņus, izmainīt sabiedrības domāšanu, katram bibliotēkas lasītājam un ikvienam padomju pilsonim, kas nonāca saskarē ar bibliotēku ar visuzmācīgākajām aģitācijas metodēm tika uzspiests padomju režīmam vēlamais domāšanas veids un sabiedrības modelis, bibliotēkās klajā, varmācīgā veidā tika deklarēti padomju ideāli.

Mag. RICHARDS PĒTERSONS
Latvijas Okupācijas muzejs
Latvija

PADOMJU OKUPĀCIJAS VARAS POLITIKA PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBĀ (1944 – 1953)

Juridiski ar pieminekļu aizsardzību saprot varas institūciju, valsts vai pašvaldības, apstiprinātu un pieminekļu sarakstos minētu objektu aizsardzību. Taču kā komplekss pasākums, tas ietver sevī arī vērtību apzināšanu, aizsardzībā iesaistīto institūciju darbību, kadru politiku un tml.

Jau Latvijas Republikas laikā, pieņemot Likumu par pieminekļu aizsardzību, izvērsās asa diskusija vispirms Satversmes sapulcē un pēc tam Saeimā, kas uzskatāmi demonstrēja pieminekļu aizsardzības ciešo saistību ar valsts politiku. Var apgalvot, ka modernajā pasaulē attieksme pret nacionālas

nozīmes vērtībām ir kā lakmusa papīrs valsts politiskā brieduma noteikšanai, viena no demokrātiskās sabiedrības pamatpazīmēm, raksturojot valsts un sabiedrības attiecības.

1940. - 1941. gadā (Latvijā saukts par Baigo gadu) aizsākās radikāli pārkārtojumi, kas sākotnēji bija vērsti uz institucionālām izmaiņām, likvidējot Latvijas Republikas laikā izveidoto Pieminekļu valdi un mainot darbinieku sastāvu. Konceptuāli jauns idejisks pamats tika likts kultūrvēsturiskā mantojuma izvērtēšanai, kas padomju okupācijas varas apstākļos nozīmēja šķiriskuma principa un revolucionāro procesu kā sabiedrības virzītājspēku akcentēšanu.

Pēc Otrā pasaules kara okupācijas vara Latvijā bija spiesta rēķināties ar jaunizveidojušos situāciju, kad nepieciešamība aprēķināt kara zaudējumus atvirzīja otrā plānā Baigā gada idejisko platformu un viss sagrautais vai tikai daļēji saglabātais bija novērtējams kā fašistu ļaundarību rezultāts, pāridarījums kultūrvēsturiskajam mantojumam. Entuziasma pārņemti darbojās Latvijā palikušie profesionāļi - arhitekti, būvinženieri, tēlnieki, restauratori, muzeju darbinieki u. c. Viņi bija pārliecināti, ka, apzinot saglabātās vērtības, sekos to aizsardzība, t. sk. konservācija un restaurācija. Šo ilūziju palīdzēja uzturēt Padomju Savienības speciālistu un administratoru reālais atbalsts, slāpējot pašmāju ortodoksālo komunistu forsētās darbības. Melngalvju nama drupu liktenis ir to spilgtākā liecība. Kad 1948. gadā bez jebkāda juridiska pamata šo Vissavienības aizsargājamo arhitektūras pieminekli uzspridzināja, noslēdzās pirmais, pēckara romantisma un iluzoro ceību laiks.

1948. gada 14. oktobrī PSRS Ministru padome pieņēma lēmumu "Par kultūras pieminekļu aizsardzības uzlabošanu", ko turpmāk papildināja normatīvie dokumenti, kas bija obligāti visām savienotajām republikām. Latvijas PSR Ministru Padome gandrīz identisku lēmumu pieņēma 29. oktobrī. Turpmākos padomju okupācijas gados tā kļūst par obligātu kārtību, kad tikai pēc Savienības iniciatīvas arī Latvijā pieņem atbilstošus normatīvos aktus. Ne tikai Vissavienības nozīmes, bet arī republikāniskie pieminekļu saraksti pirms apstiprināšanas bija nosūtāmi saskaņošanai Maskavai. 50. gadu sākumā, pastiprinot cīņu ar buržuāzisko nacionālismu, tika apcietināti vai atbrīvoti

no darba vairāki speciālisti, kas līdz tam bija saistīti ar pieminekļu aizsardzību. Aktīvi kļūst ideoloģiskie uzbrukumi, vērsti pret viduslaiku vācu kultūru, jaunlaiku buržuāzisko kultūru un to pārstāvošiem objektiem, vienlaikus aicinot padziļināt padomju vēstures un dzīves veida izpēti, akcentēt draudzību ar lielo krievu tautu, iemūžināt padomju tautas lomu uzvarā pār vācu fašismu. 1953. gadā PSRS republikās tiek nodibinātas Kultūras ministrijas un pieminekļu aizsardzības darbs kļūst mērķtiecīgāks.

6. PLENĀRSĒDE

VARDARBĪGĀ UN NEVARDARBĪGĀ PRETOŠANĀS PADOMJU OKUPĀCIJAS REŽĪMAM BALTIJĀ

vadītājs Dr. hist. **Kārlis Kangeris**

BRUŅOTĀS PRETOŠANĀS KUSTĪBAS LATVIJĀ (1944 – 1956) VĒSTURES IZPĒTES STĀVOKLIS UN TĀLĀKIE PĒTNIECĪBAS VIRZIENI

Latvijas bruņotās pretošanās kustībai (1944 – 1956), ņemot vērā tās ilglaicīgumu un komplikētību, Latvijas vēsturē ierādāma svarīga vieta. Tikpat svarīga ir tās zinātniskā izpēte. Latvijas bruņotās pretošanās kustības izpētē paveiktie darbi iedalās: 1) ārvalstīs veiktajos pētījumos, 2) padomju okupācijas periodā Latvijā tapušajos rakstos, 3) monogrāfijās un pētījumos atjaunotajā Latvijas Republikā.

1) Rezumējot ārvalstīs paveikto, jāsecina, ka, no šodienas viedokļa raugoties, latviešu emigrācijā publicētie darbi ir novecojuši, to faktu materiāls jāvērtē visai kritiski. Izņemot baltiešu darbus, ārvalstu vēsturnieki pētījumos par pretošanās kustību Otrā pasaules kara laikā un pēc tā Latviju parasti nepiemin.

2) Padomju okupācijas periodā objektīva Latvijas bruņotās pretošanās kustības izpēte nebija iespējama totalitārajam režīmam raksturīgās informācijas slepenības un cenzūras dēļ. No šodienas viedokļa minētā literatūra nav izmantojama.

3) Latvijā objektīva bruņotās pretošanās kustības izpēte sākās tikai 90. gadu sākumā. Tā tika veidota, informāciju par nacionālajiem partizāniem vācot un analizējot pēc principa - no vispārīgā uz atsevišķo. Pirmais monogrāfiskais darbs par nacionālajiem partizāniem – Dr. habil. hist., Prof. Heinriha Stroda "Latvijas nacionālo partizānu karš 1944 - 1956" tapa 1994. gadā un kļuva par pamatu Latvijas bruņotās pretošanās kustības tālākajai akadēmiskajai izpētei.

Šobrīd šīs tēmas izpētē vāji sāk iezīmēties posms – no atsevišķā uz vispārīgo. Pie doktora disertācijas "Latvijas Nacionālo partizānu apvienības darbība 1944 – 1956" (Vidzemes, Ziemeļlatgales partizāni) strādā Zigmārs Turčinskis, taču pilnvērtīgu Latvijas bruņotās pretošanās kustības izpēti

nevar veikt bez Kurzemes partizānu organizāciju un Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības (aptvēra Dienvidlatgali, Centrālvidzemi un Sēliju) darbības analīzes.

Pašlaik bruņotās pretošanās kustības izpēte praktiski stāv uz vietas. Līdz ar vēsturnieku pievēršanos minētajam tematam un valsts atbalstītu doktora darbu izstrādi laikā līdz 2010. gadam varētu rasties apkopojošas monogrāfijas. Bruņotās pretošanās kustības tālākā izpēte nav iespējama bez vienotas tās dalībnieku un atbalstītāju datu bāzes izveidošanas. Datu bāze ļautu noskaidrot pēc iespējas precīzāku visu tiesāto un bojā gājušo bruņotās pretošanās kustības dalībnieku un viņu atbalstītāju skaitu, kā arī ļautu sistematizēt bruņotās pretošanās kustības dalībniekus pēc ģeogrāfiskās darbības vietas un sociālā stāvokļa. Tas dotu iespēju izdarīt secinājumus par bruņotās pretošanās kustību kopumā. Vēl nepieciešama nacionālo partizānu darbības skaitlisko rezultātu maksimāli precīza noteikšana, uz to pamata veicot analīzi un izdarot secinājumus. Tāpat nepieciešami pētījumi par bruņotās pretošanās kustības lomu sabiedrības apziņā, tās ietekmi uz sabiedrības attieksmi pret okupācijas režīmu. Perspektīva tālākās pētniecības tēma būtu Baltijas valstu bruņoto pretošanās kustību kontakti un to nacionālo partizānu grupu kopdarbība. Atsevišķi pētāmi jautājumi par Vācijas speciālo dienestu ietekmi uz Latvijas bruņotās pretošanās kustību 1944. – 1945. gadā, partizānu rīcību 1949. gada 25. marta civiliedzīvotāju deportācijas laikā un pēc tās, kā arī citas tēmas.

Dr.habil. hist., Prof. HEINRIHS STRODS
Latvijas Okupācijas muzejs
Latvija

BALTIJAS NACIONĀLIE PARTIZĀNI 1944 – 1947. GADA JANVĀRIS (BRUŅOJUMS, SASTĀVS, KAUVAS)

Baltijas tautu trimdā un pēdējos vienpadsmit gados pēc Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas veikti pētījumi, publicēti

dokumentu krājumi, zinātniski raksti un daudzas laika liecinieku atmiņas par Baltijas vēsturē plašāko un ilgāko nacionālās atbrīvošanās karu pret pēckara okupāciju 1944.–1956. gadā. Taču līdz šim trūka sabiedrisku pētījumu par šī kara norisēm visās Baltijas republikās kopumā, kara īpatsvaru un īpatnībām katrā no Baltijas valstīm, salīdzinājumā. Referātā autors necenšas atrisināt visas šīs problēmas, tas ir nākošo pētījumu uzdevums, taču, izmantojot npublicētās 1947. gada 15. februārī dienesta vajadzībām sastādītās 18 dokumentārās statistiskās izziņas uz 22 lappusēm par visām trim Baltijas republikām, mēģina risināt trīs galvenās problēmas:

1. nacionālo partizānu bruņojums,
2. nacionālo partizānu sastāvs un zaudējumi,
3. okupētājvalsts sodīšanas orgānu sastāvs un zaudējumi.

Pētījuma rezultātā autors secina, ka šīs nacionālās atbrīvošanās partizānu karš visvairāk skāris Lietuvu, mazāk Latviju un vēl mazāk Igauniju. Kopā Baltijas republikās 1944.–1947. gada janvārī PSRS okupācijas vara "izņēmusi" 4 416 183 ieroču, munīcijas un sakaru vienības. Baltijas nacionālo partizānu galveno daļu veidoja no iesaukuma Sarkanajā armijā izvairījušies vīrieši (83 234 cilvēki) un šīs armijas dezertieri (7133 cilvēki), kopā 94 778 vīri, kas bija 97,9% no visiem bruņotās pretošanās dalībniekiem vai 9 Sarkanās armijas divīzijas.

Kopā Baltijas valstīs šai laikā tikuši "neitralizēti" 176 145 bruņotās pretošanās dalībnieku vai ar to saistītās personas, bet krituši 2237 okupācijas varas pārstāvji un 9469 vietēji iedzīvotāji – kopā 11 706 cilvēki.

Baltijas nacionālie partizāni izmantoja savu rezistenci pret okupācijas varu, cīnījās ar 1941. gada 14. augustā Atlantijas hartā iekļautajām tiesībām par neatkarīgu demokrātisku Baltijas valstu atjaunošanu, kā arī plānoja un organizēja šo valstu pārvaldes struktūras pēc uzvaras pār totalitāro okupētājvaru ar Rietumu demokrātiju atbalstu.

LATVIJAS UN IGAUNIJAS NACIONĀLO PARTIZĀNU SADARBĪBA (1945 - 1952)

Referāta uzdevums ir analizēt Latvijas un Igaunijas bruņoto pretošanās grupu - nacionālo partizānu - sadarbību pēc Otrā pasaules kara. Tā kā pretošanās komunistiskajai okupācijai izvērsās abās zemēs, loģiski veidojās arī partizānu sadarbība.

Šī sadarbība gar Latvijas - Igaunijas robežu nebija vienlīdz intensīva. Tā kā Vidzemes Rietumu daļā no Rīgas jūras līča līdz Valkai aktīva nacionālo partizānu darbība nenotika, šeit sadarbība neizveidojās.

Aktīvā partizānu sadarbība sākās robežas austrumu daļā no Valkas līdz Krievijas robežai. Pirmo reizi abu tautu mežabrāļi satikās 1945. gada septembrī Latvijas teritorijā Gaujienas pagasta mežos.

Tā kā Latvijas teritorijā tobrīd starp Latvijas nacionālo partizānu apvienības (LNPA) štābu un Valkas apriņķa IeTK un VDTK bija noslēgts pamiers, kurš darbojās no 1945. gada 29. septembra līdz 9. oktobrim, abu tautu mežabrāļi veica kopīgu operāciju ārpus pamiera zonas. 6. oktobrī 15 latviešu un 3 igauņu partizāni Igaunijas Veru apriņķī ieņēma Harglas pagasta centru un izdemolēja izpildu komiteju, kā arī nošāva divus okupācijas režīma bruņotos kolaboracionistus, tā sauktos iznīcinātājus.

Atbildzinot par sadarbību, 9. oktobrī 4 igauņu partizāni piedalījās 45 latviešu partizānu uzbrukumā Valkas apriņķa Zvārtavas pagasta centram. Tika nošauts viens, bet piekauti 5 iznīcinātāji.

Šādas apmaiņas operācijas notika regulāri, ievērojot principu, ka latvieši piedalījās kaujas operācijās Igaunijā, bet igauņi - Latvijā. Vietējie šādos gadījumos tikai norādīja uzbrukumam objektus. Tādējādi nebija iespējams atpazīt uzbrucējus, kā rezultātā no okupantu represijām tika pasargātas partizānu ģimenes.

Lielākais abu tautu sadarbības panākums bija VDM Alūksnes apriņķa daļas priekšnieka majora Guseva nogalināšana, kuru 1946. gada 22. maijā veica igauņu partizāni.

Taču pēc 1946. gada, sakarā ar okupācijas režīma militāro spiedienu, abu tautu sadarbība pamazām apsīka. Turpmāk partizāni kaimiņu teritoriju izmantoja vienīgi kā slēpšanās vietu, kad pašu zemē okupanti izvērta lielākas operācijas pret partizāniem.

Latviešu mežabrāļu atbalsta bāze bija sagrauta pēc 1949. gada 25. marta deportācijas, taču pēc tam latviešu mežabrāļi vairākkārt Igaunijas teritorijā aplaupīja valsts veikalus.

Kopumā latviešu mežabrāļi Igaunijas teritorijā veica 5 lielākas operācijas, kuru laikā tika nogalināti 5 un piekauti 9 padomju aktīvistu, savukārt igauņi Latvijā veica 6 operācijas, kurās tika nogalināti 3, ievainoti 6 un piekauti 7 aktīvistu.

Atsevišķi jāaplūko abu valstu iedzīvotāju tieša iesaistīšanās kaimiņu partizānu grupās. Apkopojot autora rīcībā esošo informāciju, var secināt, ka tikai viens Latvijas pilsonis ir darbojies Igaunijas mežabrāļu grupās. Bet Latvijas nacionālo partizānu grupās darbojās 7 Igaunijas pilsoņi, no kuriem 5 bija latvieši no Luru latviešu kolonijas.

Lielākā problēma, kas kavēja abu tautu partizānu ciešāku sadarbību bija valodas barjera.

7. PLENĀRSĒDE

BALTIEŠI (LATVIEŠI, LIETUVIEŠI, IGAUNI) BRĪVAJĀ PASAULĒ UN PADOMJU OKUPĀCIJAS REŽĪMS

vadītāja **Daina Kļaviņa**

LATVIJAS NEATKARĪGĀ VALSTISKUMA IDEJA BĒGĻU NOMETŅU LAIKĀ (1944 – 1949)

Okupētājvalstij - PSRS neizdevās panākt neatkarīgās Latvijas valsts varu reprezentējošo diplomātisko pārstāvniecību darbības pārtraukšanu vairākās Rietumvalstīs un šim apstāklim bija milzīga nozīme nacionālā valstiskuma kontinuitātes idejas uzturēšanā un cīņā par valsts neatkarības atjaunošanu. Neraugoties uz okupētājvalsts attiecīgo institūciju, kā arī VK(b)P vietējās organizācijas - LK(b)P vadības un dažādu okupācijas pašpārvaldes institūciju izvērsto plašo propagandas kampaņu par repatriāciju, okupētajā Latvijā pēckara gados brīvprātīgi atgriezās tikai daži tūkstoši no aptuveni 200 000 latviešu karalaika bēgļu.

Brīvajā pasaulē palikušajā Latvijas pilsoņu daļā turpinājās jau kara laikā sākušās diskusijas par Latvijas valsts iekārtu pēc neatkarības atjaunošanas. Demokrātiskās pretošanās kustības dalībnieku kopējo viedokli šajā jautājumā pirmoreiz pauda 1943. gada 13. augusta dibinātās Latvijas Centrālās padomes platforma, kas atzina, ka Latvijas Republikas 1922. gada Satversme ir spēkā, taču būtu pārstrādājama, lai panāktu līdzsvarotāku likumdevējas varas un izpildvaras funkciju sadalījumu.

Diskusiju gaitā Latvijas Centrālā padome Vācijā, kas sastāvēja no Saeimas prezidija un Saeimā pārstāvēto lielāko Latvijas politisko partiju pārstāvjiem, stingri aizstāvēja viedokli, ka Latvijas Republikas 1922. gada Satversme nekad nav tikusi atcelta, arvien vēl ir spēkā, ka tā ir visnozīmīgākais dokuments latviešu nācijas vēsturē un lemttiesīga par Satversmes varbūtēju grozīšanu būs tikai Latvijas tauta (pilsoņu kopums) no okupācijas atbrīvotā valstī. Savukārt latviešu bēgļu jūmtorganizācijas - Latviešu Centrālās komitejas attieksme pret 1922. gada Satversmi bija jūtami rezervētāka. Arī ārkārtējo pilnvaru nesējs Latvijas sūtnis Lielbritānijā Kārlis Zariņš norādīja uz

Satversmes trūkumiem un nepieciešamību izstrādāt jaunu valsts pamatlikumu, ietverot tajā arī laika pārbaudi izturējušās normas no 1922. gada Satversmes. Dažādo trimdinieku organizāciju vidū netika panākta pilnīga vienotība par to, vai Satversme būtu reformējama, un vai varbūtēja Satversmes reforma būtu veicama Satversmes sapulcei vai Saeimai, taču četrdesmito gadu nogalē nostiprinājās viedoklis, ka Latvijas Republikas Satversme aizvien vēl ir spēkā.

Diezgan asu domstarpību priekšmets bija arī jautājums par to, vai ir tiesisks pamats Satversmē paredzēto valsts varas institūciju, t. sk. Valsts prezidenta u. c. eksistencei trimdā, un Latvijas sūtņi šajā jautājumā deklarēja, ka viņi kā likumīgi ieceltas, akreditētas un atzītas personas nevar atteikties no suverēnas valdības dotajām pilnvarām un turpmākajā darbībā pakļauties kādām citām amatpersonām, jo tas apdraudētu sūtņu atzīšanu no Rietumu lielvalstu puses un tā rezultātā Latvijas sūtniecības un konsulāti varētu tikt likvidēti.

Bēgļu nometņu laikā viedokļu saskaņa šajā jautājumā netika panākta, taču vēsturiskā perspektīvā tās izrādījušās tikai sekundāras domstarpības, bet primāra izrādījusies tolaik iedibinātā stingrā nostāja Latvijas Republikas valstiskuma nepārtrauktības (kontinuitātes) jautājumā, kad gan Latvijas valstiskuma reprezentanti - sūtņi, gan arī tiklab Latvijas vēstures parlamentārā, kā arī autoritārā perioda darbinieki no dažādām bēgļu organizācijām vienojās kopējā stratēģiskā vīzijā par sagrautās valsts atjaunošanu uz 1922. gada Satversmes pamata.

Mag. hist. DZINTARS ĒRGLIS
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts
Latvija

LATVIJAS CENTRĀLĀS PADOMES DARBĪBAS ATJAUNOŠANAS MĒĢINĀJUMI UN TĀS DALĪBNIEKU ARESTI LATVIJĀ PĒC ORGANIZĀCIJAS SAGRĀVES 1945. GADĀ

1943. gada 13. augustā Latvijas Republikas pēdējās Saeimas četru lielāko politisko partiju pārstāvji nodibināja

vienotu nacionālās pretestības kustības organizāciju – Latvijas Centrālo padomi (LCP – angļu valodā - *Latvian Central Council* – LCC). Tās mērķis bija atjaunot Latvijā līdz 1934. gada apvērsumam eksistējušo parlamentāro iekārtu, koordinēt cīņu pret nacistu un nākotnē iespējamo padomju okupāciju.

Darbības specifisko apstākļu dēļ LCP dokumentu saglabājies ļoti maz, tāpēc daudzos gadījumos jābalstās uz bijušā Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) arhīva dokumentiem. VDK arhīva krimināllietas jāvērtē kritiski, tomēr informācijas ziņā tās ir visapjomīgākais rakstiskais avots par LCP darbību Latvijā pēc Otrā pasaules kara.

Pēc nacistiskās Vācijas kapitulācijas Latvijā palikušie LCP aktīvistu turpināja pagrīdes darbību Ventspilī un Rīgā. VDK akcijas rezultātā daudzi no viņiem 1945. gada nogalē un 1946. gada sākumā tika arestēti, tāpēc organizācija bija spiesta izbeigt aktīvu darbību.

Arī pēc LCP sagrāves Latvijā no 1946. gada līdz 50. gadu sākumam padomju varas represīvie orgāni turpināja arestēt cilvēkus par piederību LCP. Liela daļa arestēto, galvenokārt bijušie Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas biedri (Fricis Menders, Klāvs Lorencs u.c.), pēc kara LCP vairāk nedarbojās. Tomēr viņus, arestējot par padomju varas uztverē smagiem valsts noziegumiem, apsūdzēja arī par piederību LCP Otrā pasaules kara laikā.

Atsevišķi LCP aktīvistu līdz 1951. gadam nesekmīgi mēģināja atjaunot organizācijas darbību Latvijā. Lai saglabātu dzīvā spēka rezerves, viņi neveica bruņotu cīņu pret padomju okupācijas varu, bet piekopa nogaidīšanas taktiku un cerēja, ka Latvija atgūs neatkarību ar Rietumvalstu atbalstu.

LCP pēckara gados nesagaidīja palīdzību no Rietumvalstīm, kuru izlūkdienesti tikai izmantoja pretošanās kustību Baltijā savu savtīgo mērķu realizēšanai. Savukārt LCP dalībnieki un viņu atbalstītāji Latvijā nokļuva padomju represīvās sistēmas pilnīgā kontrolē, kādu laiku tika izmantoti spēlē pret Rietumvalstu izlūkdienestiem, bet pēc tam arestēti.

ZVIEDRIJAS – PSRS ATTIECĪBAS UN LATVIEŠI ZVIEDRIJĀ (1941 –1959)

I Otrajam pasaules karam beidzoties, lielākā daļa no Latvijas evakuēto un aizbēgušo personu nonāca Sabiedroto okupētajās teritorijās. Tikai ap 4000 latviešiem kara laikā izdevās nokļūt neitrālajā Zviedrijā.

II Padomju Savienības vispārējos kara mērķos ietilpa arī visu padomju pilsoņu, kuri kara notikumu rezultātā atradās ārpus PSRS robežām, "atgādāšana mājās". Latvijas iedzīvotāji padomju uztverē arī skaitījās PSRS pilsoņi. Jaltas konferencē 1945. gada 11. februārī Rietumu sabiedrotie akceptēja padomju ieteikumu, ka visi padomju pilsoņi repatriējami, vajadzības gadījumā pat pielietojot varu. Latviešu statuss šajā konferencē netika speciāli definēts, un viņi turpmāk skaitījās kā piederīgie "apstrīdētai pilsonībai".

III Kara laikā starp Zviedriju un PSRS izveidojās "sevišķas" attiecības. 1940/1941. gadā Zviedrija bija *de jure* atzinusi Latvijas (Lietuvas un Igaunijas) iekļaušanu PSRS sastāvā, 1941. gada 30. maijā parakstot speciālu līgumu par savstarpējo prasību noregulēšanu. Kara pirmajos gados Zviedrija bija atbalstījusi Somiju, kā arī pieļāvusi vācu karaspēka tranzītu cauri savai teritorijai. 1943. gada beigās, kad kara laukā Vācijā jau atradās defensīvē, PSRS sāka no Zviedrijas prasīt savu "grēku nožēlošanu".

IV Zviedrijā kara laikā bija nonākušas septiņas padomju pilsoņu grupas, kuru repatriēšanu pieprasīja PSRS valdība:

1. internētās PSRS militārpersonas, kuras Zviedrijā nonāca 1941. gadā;
2. padomju militārpersonas, kas uz Zviedriju bija bēgušas no karagūstekņu un darba nometnēm Norvēģijā, Somijā un Vācijā;
3. civilie bēgļi no Latvijas (3500), Lietuvas (500) un Igaunijas (22000);
4. Igaunijas zviedri;
5. internētās baltiešu militārpersonas (167);

6. bēgļi no Ingrijas;

7. "civilie krievi" un "bijušie krievi", kurus uz Zviedriju atveda no koncentrācijas nometnēm Vācijā.

V Latviešu un citu baltiešu civilo bēgļu jautājumu PSRS sāka pacelt 1944. gada janvārī, kurš Zviedrijas un PSRS starpā sevišķi saspīlētu stāvokli sasniedza starp 1945. gada martu un jūliju, kad Zviedrijas valdība bija noraidījusi baltiešu piespiedu repatriācijas iespējas. Pretimnākšanu PSRS zviedri izrādīja "mazākos" jautājumos, kā piemēram, pieļaujot PSRS repatriācijas virsniekiem zviedru pavadībā apmeklēt baltiešu bēgļu nometnes, atdodot PSRS visas baltiešu bēgļu laivas, izdodot internētās baltiešu militārpersonas u. c. PSRS spiediens baltiešu bēgļu jautājumā beidzās 1946. gada pavasarī, kad valdība Maskavā par pareizāku soli atzina tirdzniecības līguma noslēgšanu ar Zviedriju 1946. gada 7. oktobrī, lai mazinātu tās intereses iesaistīties rietumu sabiedroto politikā, kas vērsta pret Padomju Savienību.

VI Latviešu (baltiešu) jautājums turpmākajos gados maz parādījās tiešajās Zviedrijas - PSRS diplomātiskajās attiecībās, bet drīzāk kļuva par Zviedrijas iekšpolitikas jautājumu (baltiešu dubultā pilsonība, Zviedrijas flotes apciemojums Baltijā u. c.).

VII Latviešu bēgļi Zviedrijā sāka justies droši tikai 50. gados, kad kļuva iespējams iegūt Zviedrijas pilsonību. Pirms tam Zviedriju bija atstājuši ap 2000 latviešu, lai meklētu savu "personisko drošību" aizjūras zemēs, tālu prom no Zviedrijas "iekšpolitiskās" neskaidrības un komunisma iespējamajiem draudiem.

TRIMDAS VĒSTURISKĀ APZIŅA LITERATŪRAS SPOGULĪ 40. UN 50. GADOS: IENAIDNIEKA, DRAUGA, VAROŅA UN CIETĒJA TĒLS

Kad nav pieejami socioloģiski pētījumi, kas ļautu noteikt sabiedrības uzskatus, jāmeklē citas iespējas. Literatūra ir viens iespējams avots. Ja to lieto ar vajadzīgo piesardzību, literatūra atļauj nākt pie zināmiem secinājumiem par sabiedrības vēsturisko apziņu.

Tuvojoties Otrā pasaules kara beigām, ap 200 000 Latvijas iedzīvotāju atradās ārpus Latvijas citās Eiropas daļās. Šo cilvēku vidū bija bēgļi, evakuētie, karavīri, spaidu strādnieki, koncentrācijas nometņu iemītnieki. Vairākums atradās Vācijā vai apgabalos, kuros Vācija bija valdījusi. Apmēram 5000 bija devušies pāri Baltijas jūrai uz Zviedriju. Pēc kara beigām apmēram 120 000 bija palikuši Rietumos, galvenokārt bēgļu nometnēs Rietumvācijā. Citus vai nu bija pārtvērusi Sarkanarmija Austrumos, vai arī tie bija saņemti gūstā, repatriēti, vai gājuši bojā karadarbībā. Rietumos palikušie repatriācijas vietā izvēlējās dzīvi trimdā. Trimdinieku vidū bija neproporcionāli liels skaits cilvēku, kuri neatkarīgajā Latvijā bija piederējuši kulturālajai, politiskajai un ekonomiskajai elitei. Sākot ar 1947. gadu latviešu bēgļi emigrēja uz Lielbritāniju, ASV, Kanādu, Austrāliju un citām zemēm.

Trimdas literārā dzīve atsākās drīz pēc kara beigām. Diezgan ilgu gadu trimdā publicēto latviešu literāro darbu skaits pārsniedza okupētajā Latvijā publicēto darbu skaitu. Agrajā periodā līdz 1950. gadam dominēja divu veidu publikācijas: pirms trimdas publicētie vai nepublicētie darbi vai darbi, kuru tematikā dominēja bēgļu un trimdinieku pārdzīvojums. Jaundarbu vidū bija galvenokārt īsās formas – dzejoļi, stāsti, tēlojumi. Garāki darbi kā romāni parādījās vēlāk, trimdiniekiem nostabilizējoties jaunajās dzīves zemēs.

Vēsturniekus var galvenokārt interesēt jautājums par trimdinieku vēsturisko apziņu iepretī lielajiem okupācijas, kara un ciešanu pilnajiem notikumiem starp 1940. un 1945. gadu, kā tie tieši vai netieši vēlāk atspoguļoti trimdas literārajos darbos. Tā kā trimdas sabiedrība veidoja ciešu, ja ne homogēnu grupu, pastāvēja cieša korelācija starp rakstīto un lasīto vārdu, t. i. – literatūra atspoguļoja sabiedrības noskaņojumu. Šo korelāciju apstiprina samērā lielā popularitāte, ko baudīja darbi, kas atspoguļoja to, ko varētu saukt par trimdas ticības pārlicību. Turpretī darbi, kas šķita novirzāmies no šīs pārlicības bija pakļauti publiskai kritikai. Literāros darbos, kas apliecina ideoloģiju, ir tendence ienaidnieka, varoņa un cietēja tēlam kļūt stereotipiskam. Stereotipu apšaubīšana vai laušana kritiskos darbos turpretī ļauj pētniekam nonākt pie secinājumiem par kritiskām zemstrāvām trimdas sabiedrībā.

Saprotamu iemeslu dēļ kopējie piedzīvojumi un pārdzīvojumi lielā mērā noteica ienaidnieka, upura vai cietēja tēlu. Ienaidnieks bija Padomju Savienība, tur valdošie komunisti un viss, ko tie iekļauj – Sarkanarmiju, kas okupēja Latviju, pilsoniskās sabiedrības sagraušanu, čekas klātbūtni un tās visatļautību, deportācijas, arestus un nošaušanas. Sarkanarmijas karavīrs nereti parādījās kā neizglītots un necivilizēts, kā aziāts vai mongolis. Čekista tēls veidojās kā brutāls izmeklētājs un sadistisks spīdzinātājs, palaikam – kā nacistu propagandā – ebrejs. Upuris bija patriots, ciešanas bija apcietinājums, spīdzināšana, necilvēcīgi apstākļi, deportācija. Trimdas pārdzīvojums kļuva par izglābšanos no komunistu terora un pilnīga visa tā noraidīšana, ko komunisms nozīmē. Ienaidnieku ienīst it sevišķi tāpēc, ka tas izvarojis dzimto zemi un izdzinis trimdinieku no tās. Parasti šie tēli un stereotipi pasniegti bez dziļākas analīzes.

Drauga tēla apveidi jau daudz nenoteiktāki. Ir skaidrs, ka draugs – kā politikā, tā literatūrā – ir rietumnieks, bet literārajos darbos nereti šis "draugs" izrādījās par mītnes zemes cilvēku, kurš neizprot trimdinieka pūles izskaidrot ienaidnieka, t. i. komunisma, ļaunumu. Šis ienaidnieks rietumnieka acīs taču nesen bijis "drauga" cīņu biedrs, kas palīdzējis apkarot lielāko ļaunumu – nacismu. Un te nu trimdas latvietim jāsastopas ar

lielām grūtībām pārliecināt vietējo iedzīvotāju, ka latvieši necīnījās par nacismu, bet pret komunismu.

Šī problēma kļūst skaidrāka darbos, kuros attēlots nacistu valdīšanas laiks un latviešu iesaistīšanās karā. Nenoliedzams varonis ir latviešu leģionārs, it sevišķi leģionārs, kurš līdz pēdējam cīnās, lai aizstāvētu Kurzemi. Nekādā ziņā leģionārs nav SS karavīrs, kurš zvērējis uzticību Hitleram, bet gan latviešu patriots, kurš aizstāv savu zemi pret ļauno iebrucēju no austrumiem. Nereti Kurzemes aizstāvēšana šķiet esam latviešu nopelns, lai gan Kurzemi aizstāvēja 200 000 liela armija, no kuras tikai desmitā daļa bija latviešu leģionāri. Varonības mazāk apgaroti ir darbi, kuros aprakstīti latviešu karavīri lielajās padomju ofensīvās Polijas rietumos un Vācijas austrumos kara beigū posmā 1945. gada ziemā un pavasarī. Šais aprakstos nereti paceļas jautājumi par latviešu iesaistīšanu katastrofālajās cīņās tālu no dzimtenes. Tai pašā laikā, iepazīstoties ar kritikas komentāriem par dažiem darbiem, kļūst skaidrs, ka kara nepatīkamo notikumu attēlojumi ir pieņemami, pamatos nav pieņemama kritika par latviešu karošanas jēgu.

Komunistu propaganda latviešu trimdiniekus aprakstīja kā nacistus vai viņu terminoloģijā – fašistus. Literārie darbi neapstiprina nacistiskas vai fašistiskas tendences, ja vien trimdinieku ļoti spēcīgo antikomunismu neuzskata par profašismu. Trimdas literatūrai visumā piemīt izteikts patriotisms vai, kā to sauca padomju propaganda – "buržuāziskais nacionālisms". Tai pašā laikā literatūrā maz skarti jautājumi par iemesliem un cēloņiem, kas veicināja sadarbību ar nacistiem vai vismaz nacistu varas pieņemšanu. Šī iemesla dēļ trimdas literatūrā manāmi tukšumi attiecībā uz nacistu nodarījumiem pret Latvijas ebrejiem, t.i. par holokaustu, un latviešiem, ieskaitot piespiedu iesaukšanu, darba dienestu, ieslodzījumu, koncentrācijas nometnes. Šīs vispārējās nav trimdas literārās un publiskās diskusijas tēmas. Vai šo kolektīvās atmiņas trūkumu var pierakstīt nacistam? Ne sevišķi. Bet tas tomēr liek taujāt trimdas sabiedrības gribu un spējas skatīties acīs sekām, kas izriet no eksistenciālajām morālajām izvēlēm nacistiskās okupācijas laikā, un tādejādi – par trimdas sabiedrības vārdos neizteikto pievienošanos šīm izvēlēm.

KONFERENCES DALĪBNIEKI

COUNTRY	NAME	INSTITUTION	CONTACT, INFORMATION
Estonia	Dr. Riho Altnurme	Faculty of Theology University of Tartu	Ylikooli 18 51014 Tartu, Estonia tel: +372 7 375 302 fax: +372 7 375 301 GSM: +372 55 44 549 e-mail: altnurme@ut.ee
Estonia	Dr. Jaak Pihlau		Sütiste tee 34 – 65 Tallin 13411 e-mail: jaakpihlau@hotmail.com
Estonia	Mag. Aigi Rahi,	Department of History University of Tartu	Ylikooli 18 50090 Tartu, Estonia tel: +372 7 375 658 fax: +372 7 375 345 e-mail: aigi@loss.ut.ee
Germany	Mag. David Feest	University of Göttingen	Pütterweg 6, 37085 Göttingen Bundesrepublik Deutschland e-mail: david.feest@snafu.de
Germany	Dr.habil. Dr.h.c., Prof. Erwin Oberländer	Institut of East European History Johannes Gutenberg University	Saarstrasse 21 55099 Mainz Germany tel: +49 6131 392 812 fax: +49 228 218 483 e-mail: oberlaendere@aol.com
Latvia	Gunārs Baltiņš		Elizabetes ielā 21a, dz. 21, Rīga, LV-1010 Latvija tel: +371 7087226 fax: +371 708722
Latvia	Ainārs Bambals	The State Archives of Latvia	Bezdelīgu ielā 1, Rīgā, LV-1007, Latvija, tel: +371 7410110 e-mail: ainars@archiv.org.lv

Latvia	Aldis Bergmanis	Centre for the Documentation of the Consequences of Totalitarianism of the CPB	Bīķernieku ielā 12 b, dz. 52, Rīga, LV-1039 Latvija tel: +371 7220682 e-mail: tsdc@bkc.lv
Latvia	Dr.habil. iur., Prof. Ilmārs Bišers		Sporta ielā 1 dz. 3 Rīga, LV-1013, Latvija tel: +371 7338882 fax: +371 7338878 e-mail: bisers@apollo.lv
Latvia	Dr.hist. Daina Bleiere	University of Latvia Institute of History of Latvia	Akadēmijas laukumā 1, Rīgā, LV-1050, Latvija tel: +371 7405647 e-mail: dainab@lza.lv
Latvia	Jana Dreimane	University of Latvia	Grīvas ielā 11/15, dz.70 Rīga, LV – 1055, Latvija tel.: 6426135 e-mail: janad@lbi.lnb.lv
Latvia	Dr.habil oec. (demogr.), Dr.geogr. Pārsla Eglīte	Institute of Economics	Akadēmijas laukumā 1, Rīgā, LV-1050, Latvija tel: +371 7227474 fax: +371 7820608 e-mai: spiceina@lza.lv
Latvia	Dr.hist. Aleksandrs Ivanovs	University of Daugavpils	Vienības ielā 13, Daugavpils, LV-5400 Latvija tel: +371 5424238 fax: +371 5422890 e-mail: history@dpu.lv
Latvia	Ritvars Jansons	Centre for the Documentation of the Consequences of Totalitarianism of the CPB	Šķūņu ielā 15, Rīgā, LV-1050, Latvija tel: +371 7220682 fax: +371 7220032 e-mail: tsdc@bkc.lv Ritvars@slazds.gov.lv

Latvia	Dr.oec. Raita Karnīte	Institute of Economics	Akadēmijas laukumā 1, Rīgā, LV-1050, Latvija tel: +371 7222830, 9411607 tel/fax: +371 7820608 e-mail: apsis@lza.lv
Latvia	Mag.hist. Gatis Karlsons	The State Archives of Latvia	Bezdelīgu ielā 1, Rīgā, LV-1007, Latvija tel: 6514745 e-mail: karlsons@archiv.org.lv
Latvia	Dr. Valters Nollendorfs	The Museum of the Occupation of Latvia	Mores ielā 12, Rīgā, LV-1034, Latvija tel: +371 7393086 e-mail: valtersn@lanet.lv
Latvia	Mag. Richards Pētersons	The Museum of the Occupation of Latvia	Zvanu ielā 1, Jūrmala, LV-2010 Latvija e-mail: omf@latnet.lv
Latvia	Elmārs Pelkaus	The State Archives of Latvia	Bezdelīgu ielā 1, Rīgā, LV-1007, Latvija tel: +371 7461626
Latvia	Jānis Riekstiņš	The State Archives of Latvia	Bezdelīgu ielā 1, Rīgā, LV-1007, Latvija tel: +371 7461257
Latvia	Dr.hist. Irēna Saleniece	University of Daugavpils	Vienības ielā 13, Daugavpils, LV-5400 Latvija tel: +371 5424238 fax: +371 5422890 e-mail: history@dpu.lv
Latvia	Dr.habil. hist., Prof. Heinrihs Strods	The Museum of the Occupation of Latvia	Konsulu ielā 15a, Rīgā, LV-1007, Latvija tel: +371 7454077, mob.: 6523791
Latvia	Dr.hist. Irēne Šneidere	University of Latvia	Akadēmijas

		Institute of History of Latvia	laukumā 1, Rīgā, LV-1050, Latvija tel: +371 7225751 e-mail: lvi@lza.lv
Latvia	Aina Štrāle	Research Department National Library of Latvia	Tērbatas ielā 75, Rīgā, LV-1001, Latvija tel: +371 7312776 fax: +371 7312793 e-mail: ainas@lbi.lnb.lv
Latvia	Mag.hist. Zigmārs Turčinskis	University of Latvia Institute of History of Latvia	Akadēmijas laukumā 1, Rīgā, LV-1050, Latvija tel: 9128525 e-mail: lvi@lza.lv
Latvia	Edvīns Višoliņš	Centre of Demography University of Latvia	Raiņa bulv. 19, Rīga LV-1586, Latvija Tel: +371 7034 786, Fax: +371 7225039
Latvia	Elīza Zikmane	Faculty of Theology University of Latvia	Pasta ielā 61, dz. 32. Jelgavā, LV-3001, Latvija tel: 9465574 fax: +371 3081067 e-mail: diakc@cs.ltu.lv
Latvia	Dr.habil.oec. (demogr.) Pēteris Zvidriņš	Centre of Demography University of Latvia	Raiņa bulv. 19, Rīga LV-1586, Latvija tel. :+371 7034 787, fax: +371 7034 787, 371 7225039 e - mail: Zvidrins@lanet.lv
Latvia	Arturs Ķvinklis	University of Latvia Institute of History of Latvia	Akadēmijas laukumā 1, Rīgā, LV-1050, Latvija tel: +371 7225751 fax:7225044 e-mail: lvi@lza.lv
Lithuania	Dr. Arvydas Anušauskas	Director Genocide and Resistance Research Center of Lithuania	Didžioji St. 17/1 2001 Vilnius Lithuania tel. +370 279 1036 fax. +370 279 1033

			e-mail: arvydas@genocid.lt
Lithuania	Dr. Arunas Streikus	Genocide and Resistance Research Center of Lithuania	Sauletekio al.51 – 25, Vilnius 2040, Lithuania e-mail: astreikus@hotmail.com
Russia	Aleksandr Daniel	Society "Memorial"	Братиславская ул., д.13, кор.1, кв.333, Москва, Россия tel: 095 209 7883 095 347 9468 (priv) fax: 095 973 2094 e-mail: daniel@memo.ru
Russia	Dr. Aleksandr Kokurin	State Archives of Russian Federation	119817 Москва ул. Большая Пироговская 17 tel: 095 245 81 70 fax: 095 245 12 87
Russia	Dr. Olaf Mertelsmann	University of Novosibirsk	c/o Deutsches Generalkonsulat Novosibirsk Auswärtiges Amt Werderscher Markt 1 10117 Berlin e-mail: abelumi@sibnet.ru
Sweden	Dr. hist. Kārlis Kangeris	Department of Baltic Studies Stockholm University	106 91 Stockholm Sweden tel: 46 8 162 162 fax: 46 8 161 188 e-mail kka@balt.su.se